

H E R M A N N H E S S E

*Τα τρυφερά χρόνια
ενός μάγου*

Ένα αυτοβιογραφικό παραμύθι

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΜΙΛΗ

Ένα αυτοβιογραφικό παραμύθι

ISBN 960-7218-77-9

Τυπογραφικές διορθώσεις: Αθηνάτζ Νασιούλα

© για την ελληνική μετάφραση
Εκδόσεις ΣΜΙΛΗ — Χρήστος Κουτσιαύτης
ΔΙΑΘΕΣΗ: Κωλέττη 4, Αθήνα 106 81, τηλ. 33.03.587
FAX 33.03.587

H E R M A N N H E S S E

Τα τρυφερά χρόνια ενός μάγου

Ένα αυτοβιογραφικό παραμύθι

ΣΜΙΛΗ

ΑΘΗΝΑ 1995

Ένα αυτοβιογραφικό παραμύθι

Βουτάω και ξαναβουτάω
στην πηγή σου, σε μύθο αλλοτινό, χαριτωμένο,
πέρα μακριά τ' άσματά σου τα χρυσά 'γρικάω,
ήχο γελαστό, ονειρικό, ήχο κλαμένο.

Σαν οιωνός απ' το μυχό σου
ο μαγικός ο λόγος ψιθυρίζει.
μεθώ, ναρκώνομαι μες στον κόρφο το δικό σου
το κάλεσμά σου αέναα στη σκέψη μου γυρίζει...

Δεν ανατράφηκα μόνον από γονείς και δασκάλους αλλά και από ανώτερες, πιο απόκρυφες και πιο μυστηριώδεις δυνάμεις· μεταξύ αυτών ήταν και ο θεός Παν, που βρισκόταν στο σκρίνιο του παππού μου υπό τη μορφή ενός μικρού, χορευτικού ειδωλίου από τις Ινδίες. Η θεότητα αυτή, όπως και άλλες, αναδέχτηκε τα τρυφερά μου χρόνια γεννώντας μέσα μου, προτού ακόμη μάθω να διαβάζω και να γράφω, τόσο πολλές παμπάλαιες εικόνες και σκέψεις της Ανατολής, ώστε αργότερα να αισθάνομαι σαν μία παλιννόστηση, σαν ένα ξανασμίξιμο κάθε επαφή με ινδούς και κινέζους σοφούς. Είμαι, ωστόσο Ευρωπαίος, γεννημέ-

νος μάλιστα υπό το ρέκτη αστερισμό του Τοξότη και για μια ζωή υπηρέτησα ευλαβικά τις δυτικές αρετές της ορμητικότητας, της απληστίας και της ασίγαστης περιέργειας. Όπως τα περισσότερα παιδιά, έτσι κι εγώ έμαθα ευτυχώς τα απαραίτητα και πλέον πολύτιμα πράγματα για τη ζωή ήδη, προτού να πατήσω το πόδι μου στο σχολείο· μου τα δίδαξαν μηλιές, βροχές και λιακάδες, ποτάμια και δάση, μέλισσες και σκαθάρια, μου τα δίδαξε ο θεός Παν, η χορευτική φιγούρα στο σκρίνιο του παππού. Γνώριζα πολύ καλά τον κόσμο, επικοινωνούσα άφοβα με ζώα και άστρα, ήμουν στο στοιχείο μου όταν βρισκόμουν σε περιβόλια ή μέσα στο νερό με τα ψάρια και ήξερα ήδη να τραγουδώ κάμποσα τραγούδια. Είχα μάθει επίσης να κάνω μάγια — τέχνη που δυστυχώς ξέμαθα νωρίς, για να υποχρεωθώ να τη

μάθω ξανά σε μεγαλύτερη ηλικία — και κατείχα όλη την περίφημη σοφία των παιδιών.

Σ' αυτά ήρθαν τώρα να προστεθούν τα σχολικά μαθήματα, που όχι μόνο δεν με δυσκόλευαν αλλά και με διασκέδαζαν. Σοφά και έξυπνα το σχολείο δεν καταγινόταν μ' εκείνες τις σοβαρές και απαραίτητες για τη ζωή δεξιότητες αλλά κυρίως με εύθυμα και χαριτωμένα παιγνίδια, από τα οποία συχνά αντλούσα ικανοποίηση, και με γνώσεις, ορισμένες από τις οποίες μου έμειναν πιστές για μια ζωή· έτσι εξακολουθώ σήμερα να γνωρίζω πολλές όμορφες και ευφυείς λατινικές λέξεις, στίχους και αποφθέγματα καθώς και τον πληθυσμό πολλών πόλεων σ' όλες τις ηπείρους, φυσικά όχι το σημερινό αλλά αυτόν που είχαν μια γενιά πριν.

Μέχρι τα δεκατρία μου ουδέποτε

σκέφτηκα στα σοβαρά τι θα κάνω στη ζωή μου, ποια θα είναι η επαγγελματική μου σταδιοδρομία. Όπως όλα τα παιδιά, αγαπούσα και ζήλευα διάφορα επαγγέλματα: τον κυνηγό, το μεταφορέα ξυλείας διά μέσου υδάτινων οδών, τον αμαξά, τον ακροβάτη, τον εξερευνητή των πόλων. Πάνω απ' όλα όμως ήθελα να γίνω μάγος. Το πιο μύχιο αίσθημά μου ήταν μια κάποια δυσφορία απέναντι σε ό,τι ονομαζόταν «πραγματικότητα» που μου φαινόταν τότε καθαρά ως μία ανόητη συμφωνία των ενηλίκων· από νωρίς απέρριπτα — πότε με αγωνία πότε με ειρωνεία — αυτήν την πραγματικότητα, από νωρίς επίσης ένιωθα τη διάπυρη επιθυμία να τη μαγέψω, να τη μεταμορφώσω, να τη μεταρσιώσω. Στα παιδικά μου χρόνια η επιθυμία αυτή είχε εξωτερικούς, παιδαριώδεις στόχους: ήθελα να δω μήλα να μεστώνουν

το χειμώνα, να φτιάξω ασήμι και χρυσάφι, να παραλύσω με κάποιο μαγικό τέχνασμα τους εχθρούς μου, να τους επισκιάσω με τη γενναιότητά μου, να ανακηρυχθώ ήρωας και βασιλιάς· ήθελα να μπορώ να βρίσκω χαμένους θησαυρούς, ν' ανασταίνω νεκρούς και να γίνομαι αόρατος. Ιδίως αυτό το τελευταίο ήταν μια τέχνη που πολύ εκτιμούσα και ποθούσα σφόδρα. Η έφεση προς αυτή την τέχνη, όπως και προς όλες τις μαγικές δυνάμεις, με συνόδευε διά βίου προσλαμβάνοντας μάλιστα διάφορες μορφές, τις οποίες συχνά δεν αναγνώριζα αμέσως. Αργότερα, όταν πια μεγάλωσα και ακολούθησα το επάγγελμα του λογοτέχνη, συνέχισα να προσπαθώ να γίνομαι αόρατος, κρυμμένος πίσω από τα έργα μου, εγκαταλείποντας το όνομά μου και υιοθετώντας άλλα, πολυσήμαντα και παιγνιώδη, προσπά-

θειες που — παραδόξως — τις περισσότερες φορές παρανοήθηκαν και παρεξηγήθηκαν από τους ομότεχνούς μου. Ανατρέχοντας στο παρελθόν βλέπω πως ολόκληρο το άνυσμα της ζωής μου πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα αυτής της επιθυμίας για απόκτηση μαγικής δύναμης· καθώς με τον καιρό αναπροσδιορίζονταν οι στόχοι των μαγικών μου επιθυμιών, καθώς αποσυρόμουν από τον έξω κόσμο και γινόμουν κατά συνέπεια εσωστρεφής, καθώς επιδίωκα να μεταμορφώσω όχι πια τα πράγματα αλλά τον εαυτό μου, συνειδητοποίησα πως το να γίνεις αόρατος δεν σημαίνει να φορέσεις ένα μαγικό μανδύα αλλά να καταστείς ο επαίτων, ο οποίος μολονότι γνωρίζει παραμένει πάντοτε αδαής: ιδού το πραγματικό περιεχόμενο της ζωής μου!

Ήμουν ένα ζωηρό και χαρωπό

αγόρι που έπαιζε με τον όμορφο χρωματιστό κόσμο, αισθανόμουν παντού στο στοιχείο μου, τόσο δίπλα σε ζώα και φυτά, όσο και στη λόχμη των προσωπικών μου φαντασιών και ονείρων, απολάμβανα τις δυνάμεις και τις δεξιότητές μου, οι δε διακαείς πόθοι μου μάλλον μου προσπόριζαν ευτυχία παρά με κατέτρωγαν. Έκανα τότε διάφορα μαγικά χωρίς να το ξέρω και τα κατάφερα πολύ καλύτερα από ό,τι τα κατάφερα ποτέ σε μεταγενέστερους καιρούς. Εύκολα γινόμουν αγαπητός, εύκολα αποκτούσα επιρροή πάνω στους άλλους, εύκολα ανταποκρινόμουν στο ρόλο του ηγέτη ή του περιζήτητου ή του σκοτεινού και μυστηριώδους. Επί χρόνια είχα καταφέρει νεότερους συμμαθητές και συγγενείς να αντιμετωπίζουν με ευλαβική πίστη τη μαγική μου δύναμη, την εξουσία μου επί των δαιμόνων, την εκ

μέρους μου διεκδίκηση κρυμμένων θησαυρών και θρόνων. Έζησα για καιρό στον παράδεισο, αν και οι γονείς μου με είχαν από νωρίς συστήσει στη βέργα. Μακριά ήταν η διάρκεια του παιδικού μου ονείρου, ο κόσμος μού ανήκε, το κάθε τι γύρω μου ήταν διαθέσιμο για παιγνίδι. Κάθε φορά που αναδευόταν μέσα μου μια δυσφορία, μια κάποια νοσταλγία, οπότε σκιαζόταν και γινόταν επισφαλής ο φιλικός για μένα κόσμος, εύκολα τις περισσότερες φορές εύρισκα το δρόμο για τον άλλο, τον ανετότερο και διόλου αντίξοο κόσμο των φαντασιώσεων και επανερχόμενος από εκεί στον εξωτερικό κόσμο τον εύρισκα εκ νέου χαριτωμένο και εράσμιο. Έζησα για καιρό στον παράδεισο.

Στον κήπο του πατέρα μου υπήρχε ένα καφασωτό, όπου συντηρούσα κουνέλια κι ένα ήμερο κοράκι. Περνούσα

μαζί τους άπειρες ώρες, σωστούς αιώνες μέσα στη θαλπωρή, με τα κουνέλια να αποπνέουν ζωή, γρασίδι και γάλα, αίμα και οίστρο αναπαγωγής· με τα μαύρα, σκληρά του μάτια το κουνέλι είχε ανάψει τη δάδα της αιώνιας ζωής. Στο ίδιο σημείο πέρασα άλλες ατέλειωτες ώρες, βράδια με μισολιωμένα κεριά, πλάι στα ζεστά νυσταλέα ζώα, μόνος ή με κάποιον φίλο, εκπονώντας σχέδια για την ανακάλυψη αμύθητων θησαυρών, για την απόκτηση ριζών από μανδραγόρα και για νικηφόρες ιπποτικές εκστρατείες που θα λύτρωναν τον κόσμο· μ' έβλεπα να δικάζω ληστές, να λυτρώνω δυστυχισμένους ανθρώπους, να συντρίβω προδότες, να συγχωρώ επαναστατημένους υποτακτικούς, να γοητεύω θυγατέρες βασιλέων και να καταλαβαίνω τη γλώσσα των ζώων.

Η μεγάλη βιβλιοθήκη του παππού

φιλοξενούσε ένα πελώριο, ασήκωτο βιβλίο, στο οποίο ανέτρεχα συχνά. Μέσα σ' αυτό το ανεξάντλητο βιβλίο βρίσκονταν παλιές υπέροχες εικόνες — συχνά τις συναντούσες λαμπρές και ελκυστικές αμέσως με το που άνοιγες το βιβλίο, άλλοτε πάλι τις αναζητούσες επίμονα χωρίς να τις βρίσκεις· είχαν γίνει άφαντες, σαν να μην υπήρξαν ποτέ. Το βιβλίο περιείχε μια ιστορία ανείπωτα ωραία και ακατανόητη, την οποία διάβαζα συχνά. Ούτε αυτή μπορούσες να τη βρεις όποτε ήθελες, είχε τις ώρες της· άλλοτε ήταν εντελώς εξαφανισμένη, άλλοτε έμοιαζε νά'χει αλλάξει θέση, τη μία τη διάβαζες και την εύρισκες αλλόκοτα φιλική και κατανοητή σχεδόν, την άλλη κατασκότεινη και κατάκλειστη, όπως την πόρτα της σοφίτας που πίσω της μπορούσες κάποιες φορές το ξημέρωμα ν' ακούσεις φαντάσματα να χαχα-

νίζουν ή ν' αναστενάζουν. Όλα ήταν πέρα για πέρα πραγματικά κι όλα ήταν πέρα για πέρα μαγικά. Αμφότεροι οι κόσμοι συνυπήρχαν αδιατάρακτα, αμφότεροι ήταν δικοί μου.

Ακόμη και η χορευτική φιγούρα στο σκρίνιο του παππού, το κατάφορτο από θησαυρούς, δεν είχε πάντα το ίδιο πρόσωπο, δεν χόρευε πάντα τον ίδιο χορό. Πότε πότε ήταν ένα ξόανο, μία αλλόκοτη και κάπως αστεία μορφή, από αυτές που δημιουργούν και προσκυνούν άλλοι, ξένοι και μυστηριώδεις λαοί σε ξένες και μυστηριώδεις χώρες. Άλλοτε πάλι ήταν ένα μαγικό πλάσμα, πολυσήμαντο και ανείπωτα φοβερό, διψασμένο για αίμα, μοχθηρό, αυστηρό, αναξιόπιστο, ειρωνικό, έμοιαζε να θέλει να με παροτρύνει, ώστε να το περιγελάσω, για να μπορέσει στη συνέχεια να με εκδικηθεί. Μπορούσε ν' αλλάξει το βλέμ-

μα του, αν και ήταν από κίτρινο μέταλλο· κάπου κάπου ξεστόμιζε βρισιές. Άλλες πάλι φορές ήταν πέρα για πέρα ένα σύμβολο ούτε αποκρουστικό ούτε όμορφο, ούτε φαύλο ούτε καλό, παλαιό και ακατάληπτο σαν ρουνικό* γράμμα, σαν μια κηλίδα από βρύο πάνω σ' ένα βράχο, σαν τα σχέδια που έχουν επάνω τα χαλίκια· πίσω από το σχήμα του, πίσω από το πρόσωπο και την εικόνα του κατοικούσε ο θεός, έδρευε η ουσία του απείρου το οποίο, παιδί τότε, τιμούσα και γνώριζα ανώνυμα όχι λιγότερο απ' ό,τι αργότερα, οπότε το ονόμαζα Σίβια, Βισνού ή θεό, ζωή, βράχμα, ατμάν, τάο ή αιώνια μητέρα. Ήταν πατέρας, ήταν μητέρα, ήταν γυναίκα και άνδρας, ήλιος και σελήνη.

* Ρουνικό < ρούνιο: παλιά τευτονικά γράμματα.

Κοντά στο εν λόγω ειδώλιο αλλά και σε άλλα ερμάρια του παππού ορθώνονταν, κρέμονταν, υπήρχαν τέλος πάντων πολλά ακόμη όντα και σκεύη, αλυσίδες από ξύλινες χάντρες σαν ροζάρια, περγαμηνές στα σανσκριτικά, χελώνες καμωμένες από πράσινο στεατίτη, μικρά ξόανα από ξύλο, γυαλί, χαλαζία ή πηλό, κεντητές κουβέρτες από λινό ή μετάξι, ορειχάλκινα κύπελλα και πιάτα, αντικείμενα προερχόμενα από τις Ινδίες και την Κεϋλάνη, από τις παραδείσιες νήσους με τις φτέρες και τα φοινικοδάση και τους πράους, ζαρκαδομάτηδες κατοίκους τους, από το Σιάμ και τη Βιρμανία· όλα τους μύριζαν θάλασσα, μπαχαρικά και εξωτισμό, κανέλλα και σανταλόξυλο, όλα είχαν περάσει από σκούρα και κιτρινωπά χέρια, είχαν υγρανθεί από τροπικές βροχίες κι απ' τα νερά του Γάγγη, είχαν ψηθεί από τον ήλιο

του Ισημερινού, τα είχαν αγκαλιάσει με τη σκιά τους δάση παρθένα. Κι όλα αυτά τα πράγματα ανήκαν στον παππού και αυτός, ο γέρος, ο σεβάσμιος, ο κραταιός, με τη μεγάλη λευκή γενειάδα, παντογνώστης, ισχυρότερος απ' τον πατέρα και τη μητέρα μου, κατείχε και άλλα ακόμη πράγματα και δυνάμεις· δικά του δεν ήταν μόνον το ινδικό ειδώλιο, όλα τα ξυλόγλυπτα κι οι ζωγραφίες — αντικείμενα μαγικά —, ο καρυοθραύστης και το σεντούκι από σανταλόξυλο, το δωμάτιο και η βιβλιοθήκη· ο παππούς μου ήταν και μάγος, ένας επαίτων, ένας σοφός. Ήξερε όλες τις γλώσσες του κόσμου, πάνω από τριάντα, ανάμεσά τους ίσως κι αυτή των θεών ίσως και τη γλώσσα των άστρων, μπορούσε να γράφει και να μιλάει στα ιταλικά και τα σανσκριτικά, τραγουδούσε τραγούδια των Καναρίων Νήσων, της Βεγγάλης, του

Ινδουϊστών, της Σρι Λάνκα, γνώριζε τις προσευχές των μωαμεθανών και των βουδιστών, μολονότι ήταν χριστιανός και πίστευε στον Τριαδικό Θεό, είχε περάσει δεκαετίες από τη ζωή του στην Ανατολή, σε χώρες διάπυρες και επικίνδυνες, είχε ταξιδέψει με πλοία και βοϊδάμαξες, άλογα και μουλάρια, κανείς άλλος δεν ήξερε τόσο καλά ότι η πόλη και η χώρα μας δεν είναι παρά ένα κλάσμα της υδρογείου, ότι δισεκατομμύρια άνθρωποι έχουν άλλη πίστη διαφορετική από τη δική μας, άλλα ήθη, άλλες γλώσσες, άλλη επιδερμίδα, άλλους θεούς, άλλα προτερήματα και ελαττώματα. Τον αγαπούσα, τον σεβόμουν και τον φοβόμουν μαζί, από αυτόν περίμενα τα πάντα, σ' αυτόν εμπιστευόμουν τα πάντα, από αυτόν και το μεταμφιεσμένο σε ειδώλιο θεό του, τον Πάνα, μάθαινα ακατάπαυστα. Ο άνθρωπος αυτός,

ο πατέρας της μητέρας μου, ήταν χωμένος μέσα σ' ένα δάσος από μυστήρια, όπως το πρόσωπό του ήταν χωμένο μέσα στο δάσος της λευκής του γενειάδας· από τα μάτια του ανάβλυζε θλίψη, ανάβλυζε κι ευφρόσυνη σοφία, αναλόγως μοναχική γνώση ή θεία ευθυμία· άνθρωποι από διάφορες χώρες τον γνώριζαν, τον σέβονταν και τον επισκέπτονταν, μιλούσαν μαζί του αγγλικά, γαλλικά, ινδικά, ιταλικά, μαλαιϊκά για να εξαφανιστούν και πάλι ύστερα από μακροσκελείς συζητήσεις, φίλοι του ίσως, απεσταλμένοι του ίσως, ίσως πάλι υπηρέτες και εντολοδόχοι του. Από αυτόν τον ανεξιχνίαστο άνθρωπο προερχόταν και το μυστικό που τύλιγε τη μητέρα μου· είχε κι αυτή ζήσει επί χρόνια στις Ινδίες, μιλούσε και τραγουδούσε κι αυτή στη γλώσσα της Μαλαισίας και των Καναρίων Νήσων κι αντάλλασσε με τον

ηλικιωμένο πατέρα της λέξεις και φράσεις σε ξένες, μαγικές γλώσσες. Όπως κι αυτός είχε εξάλλου κι εκείνη τότε τότε το μειδίαμα της ξένης, το συγκεκαλυμμένο μειδίαμα της σοφίας.

Ο πατέρας μου ήταν αλλιώς. Μονήρης, αποκομμένος τόσο από τον κόσμο του ειδωλίου και του παππού όσο και από την καθημερινότητα της πόλης, ένας μοναχικός άνθρωπος της έρευνας και της οδύνης, εμβριθής, καλοκάγαθος, άψογος, υπηρετούσε με ζήλο την αλήθεια, πόρρω όμως απείχε από εκείνο το μειδίαμα, ευγενής και πράος αλλά διαυγής, χωρίς εκείνο το μυστήριο. Ουδέποτε τον εγκατέλειψε η καλосύνη ή η εξυπνάδα αλλά και ουδέποτε βρέθηκε να χάνεται μέσα σ' αυτό το μαγικό σύννεφο που τύλιγε τον παππού, ουδέποτε το πρόσωπό του προσέλαβε χαρακτηριστικά παιδικά ή θεία· άλλοτε ήταν ολόκληρο

μια θλίψη άλλοτε μία λεπτή ειρωνεία κι άλλοτε ένα βουβό, βυθισμένο στον εαυτό του προσωπίο θεού. Ο πατέρας μου δε μιλούσε με τη μητέρα σε ινδικές γλώσσες· μιλούσε αγγλικά καθώς και καθαρά, ευκρινή, όμορφα γερμανικά με ελαφρές βαλτικές αποχρώσεις. Μ' αυτή τη γλώσσα με ανέθρεψε, με κέρδισε και με δίδαξε, σ' αυτόν απευθυνόμουν ενίοτε όλος θαυμασμό και ζέση, υπερβολική ζέση, μολονότι ήξερα ότι οι ρίζες μου είναι βαθύτερες στο έδαφος το μητρικό, στα μαύρα μάτια της και στο μυστήριο που απέπνεαν. Η μητέρα μου ήταν έμπλεα μουσικής, ο πατέρας μου όχι, δεν μπορούσε να τραγουδήσει.

Είχα δίπλα μου αδελφές και δύο μεγαλύτερους αδελφούς, τους μεγάλους μου αδελφούς, που ζήλευα και λάτρευα. Γύρω μας η μικρή πόλη, παλιά και κυρτωμένη και γύρω της

τα κατάφυτα βουνά, αυστηρά και κάπως ζοφερά, μ' ένα όμορφο ποτάμι, φιδωτό και αργό να τα διατρέχει· όλα αυτά τ' αγαπούσα, ήταν για μένα η πατρίδα· στο δάσος και στο ποτάμι γνώριζα τα πάντα — φυτό, πέτρα, τρύπα, πουλί, οξιά, αλεπού και ψάρια — με κάθε λεπτομέρεια. Ήταν όλα τους δικά μου, η πατρίδα μου — αλλά υπήρχε και το σκρίνιο και η βιβλιοθήκη και η καλοκάγαθη ειρωνεία στο πρόσωπο του παντογνώστη παππού και το βλέμμα της μητέρας με τη σκοτεινή θαλπωρή του, τα χελωνόστρακα και τα ειδώλια, τα ινδικά τραγούδια και αποφθέγματα, πράγματα που μου μιλούσαν για έναν πλατύτερο κόσμο, μία μεγαλύτερη πατρίδα, μία παλαιότερη καταγωγή, μία ευρύτερη συνάφεια. Πάνω στο ψηλό του συρματόπλεκτο κατάλυμα βρισκόταν ο ωχροκόκκινος παπαγάλος

μας, γέρος και ευφυής, με εμβριθές πρόσωπο και οξύ ράμφος, τραγουδούσε και μιλούσε, ερχόταν δε και αυτός από μακριά, από το άγνωστο, σφύριζε μελωδίες της ζούγκλας και μύριζε Ισημερινό. Οι αύρες πλήθους κόσμων συναντιόνταν, διασταυρώνονταν στο σπίτι μας, σπίτι μεγάλο και παλιό με πολλούς κενούς χώρους, με κελάρια και ευρείς διαδρόμους που μύριζαν πέτρα και υγρασία, με αναρίθμητες σοφίτες όλο ξύλο, φρούτα, ρεύματα αέρα και σκοτεινό κενό. Οι αύρες πλήθους κόσμων διασταυρώνονταν σ' αυτό το σπίτι. Προσευχές, αναγνώσεις της Βίβλου, μελέτες της ινδικής γραμματείας, πολύ καλή μουσική, γνώση του Βούδα και του Λάο Τσε καθώς και πλήθος επισκεπτών από διάφορες χώρες με τα εξωτικά ενδύματά τους, με τις αλλόκοτες βαλίτσες τους από δέρμα και βελούδο και με τις

ξένες τους γλώσσες· εδώ φιλοξενούνταν άποροι, εδώ γιορτάζονταν επίσης-μες επέτειοι, επιστήμες και παραμύθια κατοικούσαν δίπλα δίπλα. Υπήρχε και μία γιαγιά που τη φοβόμασταν κάπως και δεν τη γνωρίζαμε καλά γιατί δεν ήξερε γερμανικά κι ήταν χωμένη στη γαλλική της Βίβλο. Πολλαπλή και όχι εντελώς κατανοητή ήταν η ζωή αυτού του σπιτιού, το φως εδώ είχε πολλά και ποικίλα χρώματα, η ζωή ήταν πλούσια και πολυφωνική. Ήταν όμορφη και μου άρεσε, ομορφότερος όμως ήταν ο κόσμος των επιθυμιών μου, πλουσιότερες οι ονειροπολήσεις μου. Η πραγματικότητα δεν ήταν ποτέ αρκετή, χρειαζόταν και η μαγεία.

Η μαγεία ήταν στοιχείο του σπιτιού μας και της ζωής μου. Εκτός από τα ερμάρια του παππού υπήρχαν και αυτά της μητέρας μου γεμάτα με ασιατικά υφάσματα, ενδύματα και

πέπλους, μαγικό ήταν και το πονηρό βλέμμα του ειδωλίου, πλήρης μυστηρίου η μυρωδιά πολλών παλαιών δωματίων και κλιμακοστασίων. Αλλά και μέσα μου υπήρχαν πολλές αντιστοιχίες μ' αυτές τις εξωτερικές συνθήκες, πράγματα και συγκυρίες υπαρκτές μόνο μέσα μου και αποκλειστικώς για λογαριασμό μου. Τίποτα δεν ήταν τόσο μυστηριώδες, τόσο δυσεξήγητο, τόσο έκτακτο όσο αυτές κι ωστόσο τίποτε πιο πραγματικό. Ήδη αυτή η στριμμένη εμφάνιση και εξαφάνιση των εικόνων και των ιστοριών σ' εκείνο το μεγάλο βιβλίο ήταν ένα τέτοιο στοιχείο μαγείας, όπως και οι μεταπτώσεις στην όψη των πραγμάτων, τις οποίες έβλεπα να συντελούνται διαρκώς. Πόσο διαφορετικά αλήθεια φαίνονταν η πόρτα του σπιτιού, το σπιτάκι του κήπου, ο δρόμος ένα κυριακάτικο βράδυ από ό,τι ένα πρωί-

νό Δευτέρας! Πόσο άλλαζε η όψη του ρολογιού στον τοίχο και της εικόνας του Χριστού στο σαλόνι ανάλογα με το εάν εξουσίαζε το χώρο το πνεύμα του παππού ή του πατέρα, πόσο μεταμορφώνονταν αλήθεια όλα τις ώρες όπου κανένα ξένο πνεύμα δεν σφράγιζε με την παρουσία του τα πράγματα αλλά υπήρχε μόνο το δικό μου, τις ώρες όπου η ψυχή μου έπαιζε με τα πράγματα δίνοντάς τους νέα ονόματα και σημασίες! Μια πολύ οικεία καρέκλα ή ένα σκαμνί, μια σκιά στο φούρνο, ο τυπωμένος τίτλος μιας εφημερίδας μπορούσαν να γίνουν όμορφα ή αποκρουστικά και μοχθηρά, πολυσήμαντα ή ασήμαντα, να προκαλέσουν τη νοσταλγία ή να εμπνεύσουν φόβο, θλίψη ή γέλιο. Πόσο ελάχιστα αλήθεια ήταν τα σταθερά, τα πάγια, τα μόνιμα! Όλοι είχαν ψυχή, όλα υφίσταντο μεταβολές, ποθούσαν να μετα-

μορφωθούν, καιροφυλακτούσαν για τη λύτρωση και την αναγέννησή τους!

Το σημαντικότερο όμως και το επιβλητικότερο όλων των μαγικών φαινομένων ήταν το «ανθρωπάκι». Δεν ξέρω πότε το πρωτοείδα, ήταν πάντοτε παρόν, είδε μαζί μου το φως της ημέρας. Το ανθρωπάκι ήταν ένα απειροελάχιστο, φαιόχρωμο σκιάδεσον, ένα ανθρωπάριο, φάντασμα ή στοιχείο, άγγελος ή δαίμονας που παρυσιαζόταν πότε πότε μπροστά μου, στον ύπνο ή τον ξύπνιο μου κι ήμουν τότε υποχρεωμένος να το ακολουθήσω, μια υποχρέωση πιο βαριά απ' αυτή που είχα απέναντι στους δικούς μου, απέναντι στη λογική, συχνά μάλιστα πιο επιτακτική κι από το φόβο. Όποτε εμφανιζόταν, κάλυπτε με την παρουσία του τα πάντα κι εγώ δεν είχα παρά να το μιμηθώ σε όλες τις κινήσεις και τις πράξεις του· εμφανιζό-

ταν σε περιπτώσεις κινδύνου: όταν με κυνηγούσε κάποιο σκυλί ή ένας έξαλλος συμμαθητής μου και τα πράγματα γίνονταν σκούρα για μένα, να σου το ανθρωπάκι να τρέχει μπροστά μου δείχνοντάς μου την οδό της διαφυγής. Με οδηγούσε σ' εκείνο ακριβώς το σημείο όπου η περιφραξη ενός κήπου είχε χαλαρώσει, μου έδειχνε ακριβώς τι έπρεπε να κάνω: να πέσω κάτω, να κάνω μεταβολή, να πάρω δρόμο, να βάλω τις φωνές, να μείνω βουβός. Μου έπαιρνε απ' το χέρι το φαγητό μου, μου επισήμαινε πράγματά μου χαμένα. Ορισμένες φορές έβλεπα το ανθρωπάκι καθημερινά· άλλοτε ήταν άφαντο και τα πάντα ήταν για μένα αδιάφορα και ασαφή, τίποτε δε συνέβαινε, τίποτε δεν προχωρούσε. Μια μέρα που ήμουν στην πλατεία της αγοράς, είδα το ανθρωπάκι να τρέχει· το πήρα από πίσω· με έφερε στην πε-

λώρια δεξαμενή που το βάθος της ξεπερνούσε το ύψος ενός ανθρώπου, ανέβηκε στο παραπέτο, εγώ ξοπίσω του, και μ' ένα σβέλτο πήδημα βούτηξε στο νερό· δεν είχα άλλη επιλογή, βούτηξα κι εγώ και παρά τρίχα να πνιγώ. Δεν πνίγηκα όμως, μ' έσωσε μια όμορφη νεαρή γειτόνισσα, που μέχρι τότε καλά καλά δεν τη γνώριζα για ν' αναπτυχθεί μεταξύ μας μία ιδιαίτερη σχέση φιλίας, η οποία για αρκετό καιρό μου προσπόριζε ευτυχία.

Μια άλλη φορά βρέθηκα μπροστά στον πατέρα μου απολογούμενος για κάποια ασυνέπειά μου. Μασούσα διαρκώς τα λόγια μου και υπέφερα ξανά, διαπιστώνοντας πόσο δύσκολο ήταν να δώσεις στους μεγάλους να καταλάβουν. Το αποτέλεσμα ήταν λίγα δάκρυα, μία επιεικής τιμωρία κι ένα δώρο: ο πατέρας μου χάρισε ένα όμορφο μικρό ημερολόγιο προκειμέ-

νου να είμαι στο μέλλον συνεπής. Ντροπιασμένος κάπως και δυσαρεστημένος από την εξέλιξη των πραγμάτων έφυγα· πέρασα τη γέφυρα του ποταμού και τότε είδα έξαφνα το ανθρωπάκι να τρέχει μπροστά μου, ν' ανεβαίνει στην κουπαστή της γέφυρας και να με προστάζει με τις κινήσεις του να πετάξω το δώρο του πατέρα μου στο ποτάμι. Το έκανα αμέσως, δεν υπήρχαν αμφιβολίες και δισταγμοί όταν εμφανιζόταν το ανθρωπάκι· αμφιβολίες και δισταγμούς είχαμόνον όταν εξαφανιζόταν, όταν γινόταν άφαντο αφήνοντάς με στα κρύα του λουτρού. Θυμήθηκα τη μέρα που είχα πάει περίπατο με τους δικούς μου κι έξαφνα πάλι παρουσιάστηκε το ανθρωπάκι· έτρεχε στο αριστερό πεζοδρόμιο κι εγώ ακολουθούσα, ο πατέρας μου φώναζε να γυρίσω απέναντι μαζί τους, το ανθρωπάκι όμως εκεί,

επέμενε να τρέχει στο αριστερό πεζοδρόμιο κι εγώ δεν είχα άλλη επιλογή από το να το ακολουθώ. Ο πατέρας μου βαρέθηκε τελικά να μου φωνάζει, μ' άφησε να κάνω ό,τι ήθελα και μόνο αργότερα, στο σπίτι, με ρώτησε γιατί τέλος πάντων ήμουν τόσο ανυπάκουος, γιατί επέμενα να βαδίζω στο άλλο πεζοδρόμιο. Σε τέτοιες περιπτώσεις ερχόμουν σε αμηχανία, πραγματικά τα έχανα γιατί ήταν των αδυνάτων αδύνατον να μιλήσω σε κάποιον, όποιος κι αν ήταν αυτός, για το ανθρωπάκι. Δεν υπήρχε για μένα κάτι χειρότερο, πιο απαγορευμένο, πιο θανάσιμο από το να προδώσω το ανθρωπάκι, να το κατονομάσω, να κάνω λόγο γι' αυτό. Δεν μπορούσα καν να το σκεφτώ, να το φωνάξω, να επιζητήσω την παρουσία του. Άπαξ και εμφανιζόταν, εντάξει, το ακολουθούσα. Άπαξ όμως και δεν εμφανιζόταν,

ήταν σαν να μην είχε υπάρξει ποτέ. Το ανθρωπάκι δεν είχε όνομα. Δεν υπήρχε πάντως μεγαλύτερη δύναμη στον κόσμο από αυτήν που μ' έκανε να το ακολουθώ όποτε εμφανιζόταν. Όπου πήγαινε, εγώ από πίσω, στη φωτιά να έπεφτε, θα έπεφτα κι εγώ. Δεν ήταν ότι με διέταζε ή με συμβούλευε να κάνω το ένα ή το άλλο· όχι, ήταν αδύνατον να μην κάνω ό,τι έκανε, όπως ακριβώς ήταν αδύνατον στη σκιά μου να μην ακολουθήσει τις κινήσεις μου. Ίσως να μην ήμουν παρά η σκιά ή το είδωλό του ή ίσως το ανθρωπάκι να μην ήταν παρά η σκιά ή το είδωλο το δικό μου· ίσως πάλι να έκανα πριν από το ανθρωπάκι ή συγχρόνως μαζί του ό,τι νόμιζα πως κάνω ακολουθώντας το. Μόνο που δυστυχώς το ανθρωπάκι δεν ήταν πάντοτε παρόν κι όταν έλειπε, έλειπε κι από τις πράξεις μου η φυσικότητα και

η αναγκαιότητα· τότε τα πάντα μπορούσαν να είναι και διαφορετικά, τότε για το κάθε μου βήμα υπήρχε η δυνατότητα της πράξης ή της παράλειψης, του δισταγμού, της σκέψης. Όλα τα καλά, τα χαρωπά, τα ευτυχή βήματα της τότε ζωής μου έγιναν όμως χωρίς την παραμικρή σκέψη. Το βασίλειο της ελευθερίας είναι μαζί και βασίλειο της αυταπάτης, ίσως.

Αχ! πόσο ωραία ήταν η φιλία μου με την εύθυμη γειτόνισσα που με είχε τότε σώσει από πνιγμό! Ήταν ζωηρή, νέα, όμορφη και κοντή, με μία αξιαγάπητη, ιδιοφυή σχεδόν κουταμάρα. Μ' έβαζε να της διηγούμαι ιστορίες με ληστές και μάγους, πότε με πίστευε πολύ και πότε ελάχιστα, θεωρώντας με τουλάχιστον ως έναν από τους ανατολίτες σοφούς, αντίληψη απολύτως βολική για μένα. Με θαύμαζε πολύ. Όταν της εξιστορούσα

κάτι εύθυμο, γελούσε με την καρδιά της προτού ακόμη συλλάβει το αστείο, κάτι που της το καταμαρτύρησα κάποτε λέγοντας: «Μα πώς μπορείς, κυρία Άννα, να γελάς μ' ένα αστείο χωρίς να τό 'χεις καταλάβει; Αυτό είναι ανόητο αλλά και προσβλητικό για μένα. Είτε θα καταλαβαίνεις τ' αστεία μου και θα γελάς είτε δεν θα τα πιάνεις οπότε δεν πρέπει να γελάς ούτε να κάνεις ότι τά 'χεις καταλάβει». Εκείνη συνέχισε να γελάει. «Όχι», φώναξε, «είσαι ο πιο έξυπνος νεαρός που είδα ποτέ μου, σπουδαίος είσαι. Μια μέρα θα γίνεις καθηγητής ή υπουργός ή γιατρός. Μην παρεξηγείς το γέλιο μου. Γελώ απλώς επειδή μ' ευχαριστεί η παρέα σου και επειδή είσαι ο πιο διασκεδαστικός άνθρωπος που υπάρχει. Έλα τώρα, εξήγησέ μου το αστείο σου!». Της το εξήγησα ενδελεχώς, είχε διάφορες

απορίες ώσπου τελικά το κατάλαβε κι αν πριν είχε γελάσει με την καρδιά της, τώρα γέλασε ακόμη περισσότερο, γέλασε παράφορα και συναρπαστικά τόσο ώστε να παρασύρει κι εμένα. Συχνά γελούσαμε παρασυρόμενοι αμοιβαία, αχ πόσο με είχε κακομάθει, πόσο με θαύμαζε, πόσο είχε μαγευτεί από μένα! Πότε πότε μ' έβαζε να της επαναλαμβάνω δύσκολους γλωσσοδέτες όπως το «Ασπρη πέτρα ξέξασπρη κι απ' τον ήλιο ξεξασπρότερη», ή εγώ πάλι την έβαζα να δοκιμάσει η ίδια, εκείνη όμως ξεσπούσε αμέσως σε χαχανητά προτού καλά καλά προφέρει μία λέξη. Η κυρία Άννα υπήρξε ο πιο εύθυμος άνθρωπος που γνώρισα ποτέ. Η παιδική μου εξυπνάδα τη θεωρούσε ανείπωτα κουτή, όπως και ήταν στο τέλος τέλος, υπήρξε όμως ένας ευτυχής άνθρωπος και κάποιες φορές τείνω να

θεωρώ τους ευτυχείς ανθρώπους ως αφανείς σοφούς, ακόμη κι αν φαίνονται κουτοί. Υπάρχει κάτι πιο κουτό, κάτι που να προκαλεί περισσότερη δυστυχία από την ευφυΐα;

Τα χρόνια πέρασαν, οι δεσμοί μου με την κυρία Άννα είχαν πλέον χαλαρώσει, ήμουν ήδη ένα μεγάλο σχολιαρόπαιδο που υπέκυπτε στους πειρασμούς, τις οδύνες και τους κινδύνους της ευφυΐας, όταν μια μέρα τη χρειάστηκα και πάλι. Κι ήταν για μια φορά ακόμη το ανθρωπάκι που με οδήγησε σ' αυτήν. Τον τελευταίο καιρό με είχε φέρει σε απόγνωση το θέμα της διαφοράς ανάμεσα στα δύο φύλα και της γέννησης των παιδιών, μου τριβέλιζε ακατάπαυστα το μυαλό και δεν με άφηνε στιγμή σε ησυχία, κάνοντάς με κάποια μέρα να σκεφτώ πως δεν τη θέλω πια τη ζωή μου αν δεν το ξεδιαλύνω. Γυρίζοντας μια μέρα απ' το

σχολείο έξαλλος περνούσα απ' την πλατεία της αγοράς χολωμένος και με το κεφάλι σκυμμένο και να σου έξαφνα μπροστά μου το ανθρωπάκι. Τελευταία οι επισκέψεις του είχαν αραιώσει πολύ, μου έκανε ή του έκανα απιστίες — τώρα όμως το ξανάβλεπα μικροσκοπικό και σβέλτο να τρέχει μπροστά μου σπεύδοντας όσο πρόλαβα να δω για το σπίτι της κυρίας Άννας. Χάθηκε, το είχα όμως ήδη ακολουθήσει έως το σπίτι γνωρίζοντας ήδη το γιατί. Η κυρία Άννα έβαλε τις φωνές όταν όρμησα απροσδόκητα στο δωμάτιό της — άλλαζε εκείνη τη στιγμή — δε μ' έδιωξε όμως και σύντομα έμαθα σχεδόν τα πάντα για το ζήτημα που τόσο με είχε βασανίσει. Το αποτέλεσμα θα μπορούσε να ήταν μία ερωτική σχέση, αν δεν ήμουν ακόμη πολύ μικρός για κάτι τέτοιο.

Η εύθυμη, η κοντή κυρία Άννα

διέφερε από τους περισσότερους άλλους ενήλικους: μπορεί να ήταν κουτή, ήταν όμως φυσική και ανεπιτήδευτη, πάντοτε σε εγρήγορση, ποτέ αμήχανη, ποτέ προσποιητή. Οι περισσότεροι ενήλικες δεν ήταν έτσι. Υπήρχαν εξαιρέσεις, υπήρχε η μητέρα, η πεμπτουσία του ζωντανού, αινιγματικά δραστήριου ανθρώπου, ο πατέρας, η πεμπτουσία της δικαιοσύνης και της εξυπνάδας, και ο απόκρυφος, ο ανεξιχνίαστος παππούς με το οικουμενικό του πνεύμα και το μειδιάμά του — δύσκολα θα τον κατέτασσε στο γένος των ανθρώπων. Η συντριπτική όμως πλειονότητα των ανθρώπων ήταν πλαστοί θεοί, τους οποίους ήσουν εν τούτοις υποχρεωμένος να σέβεσαι και να φοβάσαι. Πόσο κωμικοί ήταν αλήθεια οι αδέξιοι θεατρινισμοί τους όταν απευθύνονταν σε παιδιά! Πόσο ψεύτικη η φωνή τους,

πόσο κίβδηλο το χαμόγελό τους! Πόσο σοβαροφάνεις ήταν, αυτοί και οι υποθέσεις τους, πώς κορδώνονταν στο δρόμο όταν τους συναντούσες, με τα σύνεργα, τα χαρτοφυλάκια, τα βιβλία τους υπό μάλης, περιμένοντας να τους αναγνωρίσεις, να τους χαιρετήσεις, να εκφράσεις το σεβασμό σου! Κάποιες Κυριακές έρχονταν άνθρωποι στο σπίτι «για επίσκεψη», άνδρες με ημίψηλα στα αδέξια χέρια τους τα τυλιγμένα σε άκομψα γάντια, σπουδαίοι, αξιοσέβαστοι, άνθρωποι περιωπής: δικηγόροι, δικαστές, ιερείς, δάσκαλοι. Διευθυντές και επιθεωρητές με τις κάπως αγχωμένες, κάπως καταπιεσμένες γυναίκες τους. Κάθονταν τεντωμένοι στα καθίσματα κι ήσουν υποχρεωμένος να τους παρακαλās για το καθετί, να τους παραστέκεις στα πάντα, στην είσοδό τους, στη φύλαξη των ρούχων και των καπέλων τους,

στο κάθισμά τους, στις ερωταποκρίσεις, στην αποχώρησή τους. Το μικροαστικό αυτό κόσμο δεν τον έπαιρνα τόσο σοβαρά όσο ο ίδιος απαιτούσε και τούτο χάρη στους δικούς μου, που δεν ανήκαν σ' αυτόν βρίσκοντάς τον κωμικό. Ακόμη όμως κι όταν οι ενήλικες δεν έπαιζαν θέατρο, δεν φορούσαν γάντια και δεν αντάλλασσαν επισκέψεις, ήταν για μένα αρκούντως αλλόκοτοι και αστείοι. Η όποιας φύσης εργασία τους ήταν γι' αυτούς το άπαν, η δε ιδέα τους για τη σπουδαιότητα και την ιερότητα του προσώπου τους το κάτι άλλο! Όταν ένας αμαξάς, ένας αστυνομικός ή ένας υπάλληλος της οδοποιίας έφραζε το δρόμο, αυτό ήταν ιερή υπόθεση και εξυπακούεταν ότι θα υποχωρούσες ή θα έβαζες και ο ίδιος ένα χέρι. Οι παιδικές όμως εργασίες, τα παιδικά παιχνίδια ήταν πράγματα ασήμαντα, αυ-

τά τα παραμέριζαν όλοι και τ' αποπαιρναν. Μα, για πείτε μου σε τι υστερούσαν αυτά από τις δουλειές των μεγάλων; Στην ορθότητα μήπως; Μήπως στην καλосύνη ή μήπως στη σπουδαιότητα; Κάθε άλλο· η διαφορά ήταν πως οι μεγάλοι ήταν οι δυνατοί, αυτοί έκαναν κουμάντο. Είχαν μάλιστα, όπως ακριβώς εμείς τα παιδιά, τα δικά τους παιχνίδια, έκαναν ασκήσεις πυρόσβεσης, έπαιζαν τους στρατιώτες, πήγαιναν σε συλλόγους και μπυραρίες, όλα όμως αυτά μ' εκείνην τη φυσιγνωμία της σπουδαιοφάνειας και του κύρους σαν να έπρεπε κατ' ανάγκη να γίνει έτσι, σαν να μην υπήρχε άλλη καλύτερη, ιερότερη επιλογή. Ανάμεσα στους μεγάλους, συμπεριλαμβανομένων των δασκάλων, υπήρχαν βέβαια έξυπνοι άνθρωποι. Δεν είναι όμως περίεργο και ύποπτο μεταξύ όλων αυτών των «μεγάλων»

που λίγο καιρό πριν ήταν οι ίδιοι παιδιά να βρίσκονται ελάχιστοι, οι οποίοι να μην έχουν ξεχάσει εντελώς και ξεμάθει τι είναι ένα παιδί, πώς ζει, πώς εργάζεται, πώς παίζει, πώς σκέφτεται, τι το ευχαριστεί και τι το δυσχεραίνει; Ελάχιστοι, απειροελάχιστοι όσοι εξακολουθούσαν να θυμούνται. Δεν υπήρχαν μόνον τύραννοι και αγροίκοι με απαίσια συμπεριφορά κατά των παιδιών, άνθρωποι που δεν τ' άφηναν σε χλωρό κλαρί, που τα κοιτούσαν με φθόνο και μίσος, πότε πότε και με φόβο. Όχι, ακόμη και οι άλλοι, οι καλοπροαίρετοι που πρόθυμα δέχονταν να συνομιλήσουν με παιδιά, ακόμη κι αυτοί δεν ήξεραν τις περισσότερες φορές τι είχαν απέναντί τους, καταφεύγοντας απρόθυμα και αμήχανα σε σκώμματα και ειρωνείες, απευθυνόμενοι όχι σε κανονικά παιδιά αλλά σε ό,τι οι ίδιοι νόμιζαν πως ήμασταν, δη-

λαδή σε παιδιά-καρικατούρες.

Όλοι αυτοί οι ενήλικες, σχεδόν όλοι, ζούσαν σ' έναν άλλο κόσμο, ανέπνεαν άλλον αέρα από εμάς, τα παιδιά. Πολλές φορές δεν ήταν εξυπνότεροι από εμάς, πολύ συχνά υπερτερούσαν απέναντί μας μόνον ως προς εκείνη τη μυστηριώδη δύναμη. Ήταν ισχυρότεροι, ασφαλώς, μπορούσαν, εφ' όσον δεν υπακούαμε οικειοθελώς, να μας επιβληθούν και να μας τιμωρήσουν. Ήταν όμως αυτή μια γνήσια υπεροχή; Οποιοδήποτε βόδι, οποιοσδήποτε ελέφαντας δεν είναι άραγε πολύ πιο ισχυρός από έναν ενήλικα; Οι ενήλικες, ωστόσο, είχαν την εξουσία στα χέρια τους, επέβαλλαν τη βούλησή τους, ο δικός τους κόσμος και ο δικός τους τρόπος ήταν ο μόνος σωστός. Ύπήρχαν εν τούτοις πολλοί που έμοιαζαν να μας ζηλεύουν, κάτι που μου προκαλούσε πάντοτε απορία, κά-

ποτε κάποτε και φρίκη. Ενίοτε άκουγες κάποιες εξομολογήσεις τους συνοδευόμενες από έναν αναστεναγμό του τύπου: «Αχ και νά 'χα τα νιάτα σας!» Εάν έλεγαν την αλήθεια — και την έλεγαν, όπως τουλάχιστον είχα διακρίνει — τότε οι ενήλικες, οι ισχυροί, οι αξιοπρεπείς, οι εντολοδότες δεν είχαν δράμι εξυπνάδας παραπάνω από εμάς που ήμασταν υποχρεωμένοι να σκύβουμε το κεφάλι μπροστά τους και να τους εκφράζουμε το σεβασμό μας. Σ' ένα μουσικό λεύκωμα που είχα και μελετούσα υπήρχε μάλιστα ένα τραγούδι με την εξής καταπληκτική επωδό: «Τι ευτυχία, τι ευτυχία νά 'σαι παιδί!» Μεγάλο μυστήριο για μένα. Υπήρχε κάτι που είχαμε εμείς τα παιδιά και που έλειπε από τους μεγάλους, δεν ήταν μόνον επιβλητικότεροι και ισχυρότεροι, ήταν από μια άποψη και πιο ανίσχυροι από εμάς!

Επί πλέον δε οι μεγάλοι, τους οποίους συχνά ζηλεύαμε για το ανάστημά τους, την αξιοπρέπειά τους, τη φαινομενική τους ελευθερία και ανεξαρτησία, για τις γενειάδες και τα μακριά τους παντελόνια, ζήλευαν τότε τότε, και μάλιστα σε τραγούδια που τραγουδούσαν, εμάς τους μικρούς!

Προς το παρόν ήμουν παρ' όλ' αυτά ευτυχισμένος. Υπήρχαν πολλά πράγματα στον κόσμο, και ειδικώς στο σχολείο που ήμουν διατεθειμένος να δω με άλλο μάτι. Είχα πεισθεί από τις διαβεβαιώσεις πολλών και διαφόρων ότι ο άνθρωπος δεν είναι μόνον ηδονοθήρας κι ότι η πραγματική ευτυχία βρίσκεται πέρα από καθετί δεδομένο και εξακριβωμένο· αυτό μου έλεγαν φράσεις και στίχοι που διάβαζα και που συχνά μου φαίνονταν πολύ όμορφοι και συγκινητικοί. Πλην όμως τα πράγματα αυτά, που ταλαιπωρού-

σαν και τον πατέρα μου, εμένα δεν με ενθουσίαζαν και όποτε ήμουν σε άσχημη κατάσταση, άρρωστος ή με ανεκπλήρωτες επιθυμίες, όποτε καυγάδιζα με τους δικούς μου, σπανίως προσέφευγα στο θεό: είχα άλλες ατραπούς που με οδηγούσαν στη γαλήνη. Όταν τα συνηθισμένα παιγνίδια αποδεικνύονταν ανεπαρκή και ανιαρά, εφεύρισκα αμέσως σχεδόν νέα και πιο όμορφα. Κι όταν δεν είχα άλλη επιλογή από το να ξαπλώσω το βράδυ στο κρεβάτι, να κλείσω τα μάτια και να χαθώ μέσα στο παραμυθένιο θέαμα έγχρωμων κύκλων που παρουσιάζονταν μπροστά μου, αμέσως βουτούσα σ' ένα πέλαγος ευτυχίας και μυστηρίου, αμέσως ο κόσμος γινόταν έμπλεος μηνυμάτων και υποσχέσεων.

Τα πρώτα σχολικά χρόνια πέρασαν χωρίς να με αλλάξουν ουσιαστικά. Διαπίστωσα ότι η εμπιστοσύνη και η

ειλικρίνεια μπορούν ν' αποβούν εις βάρος μας, έμαθα από ορισμένους αδιάφορους δασκάλους ότι οι πλέον αναγκαίες ιδιότητες είναι το ψέμα και η υποκρισία· με αυτά τα εφόδια τα έβγαζα εφεξής πέρα. Σιγά σιγά όμως εξατμίστηκε και από μένα ο πρώτος ενθουσιασμός, έμαθα ανεπαίσθητα και εγώ εκείνο το ψεύτικο τραγούδι της ζωής, εκείνη την υποταγή στην «πραγματικότητα», στους νόμους των ενηλίκων, εκείνη την προσαρμογή στον κόσμο και στη «δεδομένη τάξη του». Γνωρίζω πια από καιρό γιατί στα τραγούδια των ενηλίκων υπάρχουν στίχοι όπως «Τι ευτυχία νά 'σαι παιδί» ενώ ακόμη και για μένα υπήρχαν πολλές ώρες όπου ζήλευα όσους ήταν ακόμη παιδιά. Όταν στα δώδεκά μου χρόνια κλήθηκα ν' αποφασίσω αν θα μάθαινα αρχαία ελληνικά, είπα αμέσως ναι, γιατί θεωρούσα απαραί-

τητο να γίνω με τον καιρό τόσο εμβριθής όσο ο πατέρας μου και αν ήταν δυνατόν όσο ο παππούς μου. Από εκείνη όμως την ημέρα και μετά είχε προδιαγραφεί η σταδιοδρομία μου· θα σπούδαζα και θα γινόμουν είτε ιερέας είτε φιλόλογος, διότι γι' αυτούς τους κλάδους υπήρχαν και οι σχετικές υποτροφίες. Άλλωστε και ο παππούς είχε κάποτε ακολουθήσει αυτή τη διαδρομή.

Φαινομενικώς αυτό δεν ήταν κάτι κακό. Μόνο που τώρα είχα μονομιάς ένα μέλλον, έναν οδοδείκτη στο δρόμο μου, μόνο που τώρα κάθε μέρα, κάθε μήνας που περνούσε μ' έφερνε πιο κοντά στον προδιαγεγραμμένο στόχο, όλα παρέπεμπαν προς τα εκεί, όλα με απομάκρυναν από τα παιγνίδια και τη μέχρι τότε ζωή μου που δεν ήταν χωρίς νόημα, ήταν όμως χωρίς σκοπό, χωρίς μέλλον. Είχα πιαστεί στα δί-

να υπονομεύεται από την κρουστή, άτεγκτη και αδυσώπητη πραγματικότητα. Λίγο λίγο φυλορροούσε, λίγο λίγο άρχισα να ψηλαφώ κάποια όρια, να αντιλαμβάνομαι τον πραγματικό κόσμο, τον κόσμο των ενηλίκων. Λίγο λίγο η επιθυμία μου να γίνω μάγος χανόταν, μετουσιωνόταν μπροστά μου σε παιδαριώδη παραξενιά παρ' ότι δεν έπαυε να υπάρχει. Ήδη από μια άποψη δεν ήμουν πια παιδί. Ήδη ο άπειρος, μυριόπτυχος κόσμος του εφικτού περιοριζόταν, κερματιζόταν σε περιοχές, περιφρασσόταν. Σιγά σιγά το παρθένο δάσος των ημερών μου άλλαζε όψη, ξεψυχούσε ο παράδεισος γύρω μου. Αλλά κι εγώ δεν έμεινα απaráλλαχτος, πρίγκιπας και βασιλιάς στη χώρα του εφικτού, δεν έγινα μάγος, άρχισα να μαθαίνω αρχαία ελληνικά, σε δυο χρόνια θα έρχονταν και τα εβραϊκά, σε έξι χρόνια θα ήμουν φοιτητής.

χτυα της ζωής των ενηλίκων, όχι ολόκληρος προς το παρόν, σύντομα όμως θα γινόταν κι αυτό, σύντομα θα γινόμουν δούλος μιας διατεταγμένης ζωής, θα εντασσόμουν στα καλούπια των αξιωμάτων, των επαγγελμάτων και των διπλωμάτων· θα ερχόταν και για μένα η ώρα να γίνω φοιτητής, υποψήφιος, ιερέας, καθηγητής, θα πραγματοποιούσα επισκέψεις φορώντας ημίψηλο και γάντια, δε θα καταλάβαινα πια τα παιδιά, ίσως μάλιστα και να τα ζήλευα. Μέσα μου, ωστόσο, δεν ήθελα τίποτα απ' αυτά, ήθελα να παραμείνω στον ωραίο και μονακριβο κόσμο μου. Όταν σκεφτόμουν το μέλλον υπήρχε πάντως για μένα ένας εντελώς απόρρητος στόχος. Ένα πράγμα ποθούσα, να γίνω μάγος.

Αυτό το όνειρο, αυτή η επιθυμία διατηρήθηκε για πολύ χρόνο. Άρχισε όμως να χάνει την παντοδυναμία της,

Ανεπαίσθητα συντελέστηκε η περιστολή, ανεπαίσθητα ξεθύμανε τριγύρω η μαγεία. Η θαυμαστή ιστορία στο βιβλίο του παππού διατηρούσε την ομορφιά της, βρισκόταν ωστόσο πλέον σε μία αριθμημένη σελίδα και μπορούσα ανά πάσα ώρα και στιγμή να τη διαβάσω, δεν υπήρχε πια κανένα θαύμα. Ατάραχα χαμογελούσε ο ορχούμενος θεός από τις Ινδίες κι ήταν από μπρούντζο, σπανίως πλέον έστρεφα τα μάτια μου επάνω του, δεν ξανάδα το πονηρό του βλέμμα. Το χειρότερο όμως ήταν ότι αντίκρυζα όλο και πιο σπάνια τη φαίόχρωμη φιγούρα, το ανθρωπάκι. Παντού γύρω μου ξεφτίδια από μαγεία, πολλά από τα ευρύχωρα άλλοτε πράγματα στένευαν τώρα, πολλά από τα πολύτιμα φτώχαιναν.

Επιφανειακά πάντως τίποτε δεν είχε αλλάξει, εξακολουθούσα να είμαι

πρόσχαρος και φιλόδοξος, μάθαινα κολύμπι και παγοδρομία, ήμουν ο καλύτερος στο μάθημα των αρχαίων ελληνικών, όλα φαινομενικώς πήγαιναν ρολόι. Μόνο που όλα είχαν αποκτήσει μια χλωμάδα, έναν κενότερο κάπως ήχο, μόνο που βαριόμουν να πηγαίνω στην κυρία Άννα, καθετί που βίωνα έχανε ανεπαίσθητα και καθόλου δραματικά ένα στοιχείο, το οποίο παρά ταύτα σήμαινε πάντοτε μία απώλεια. Η πρόσβαση στον εαυτό μου ήταν τώρα δυσκολότερη, έπρεπε να προηγηθεί ένας κάποιος κλονισμός, να πάρω πριν κάποια φόρα. Άρχισαν να μου αρέσουν τα πολύ πικάντικα πιάτα, όπως και τα γλυκά, πότε πότε έκλεβα χρήματα για να εξασφαλίσω στον εαυτό μου κάποια ιδιαίτερη ηδονή, επειδή κατά τ' άλλα σπάνιζαν οι ωραίες και ζωηρές στιγμές. Άρχισαν επίσης να μ' ελκύουν τα κορίτσια· λί-

γο πριν απ' αυτό είχε επανεμφανισθεί το ανθρωπάκι και με είχε οδηγήσει ξανά στο σπίτι της κυρίας Άννας.

Επιλεγόμενα

Υπάρχει ένα κριτήριο στην τέχνη, το οποίο δεν εξαντλείται ποτέ στις πολιτικές ή κοινωνιολογικές αναλύσεις και αυτό είναι το αίτημα της τέχνης για αυτονομία μέσα σ' έναν κόσμο της φαντασίας. Μπορούμε μάλιστα να πούμε ότι ακόμη και τούτο το αίτημα προσδιορίζεται από την εκάστοτε κοινωνική κατάσταση. Υπακούοντας, ωστόσο, στην εμπειρία μου δεν μπορώ παρά να διαπιστώσω ότι τα έργα του Έσσε, τα οποία μικρή μόνο σχέση έχουν με την σημερινή μου πραγματικότητα, διατηρούν εντός μου όλη

τους τη φρεσκάδα. Όπως θα ήταν αδύνατον ν' αρνηθώ ή να μεταβάλω την αναπτυξιακή μου πορεία, έτσι μου είναι αδύνατον ν' απορρίψω τους καλλιτεχνικούς μου σταθμούς ένας εκ των οποίων — και δη από τους πλέον σημαντικούς — συνδέεται με το όνομα του Έσσε. Διαβάζοντας και πάλι τα βιβλία του σπανίως νιώθω κάποια απόσταση από τις πρώτες, τις πρώιμες εντυπώσεις, μάλλον αντιμετωπίζω κατά πρόσωπον — έκπληκτος ενίοτε και αποσβολωμένος — ένα αρχέγονο ονειρικό υλικό. Είτε πρόκειται για το «Λύκο της στέππας» είτε για το «Νάρκισσο και Χρυσόστομο» είτε για το «Ταξίδι στην Νυρεμβέργη» είτε για το «Ταξίδι στην Ανατολή», πάντοτε αντικρύζω κάποια από τις προσωπικές μου περιπλανήσεις οι οποίες διαμόρφωσαν την καλλιτεχνική μου εργασία. Ανοιχτοί λογαρια-

σμοί, οικογενειακές εξαρτήσεις, απόπειρες απαλλαγής, αυτογνωσίας, μόνη και επώδυνη αναμέτρηση με τις αντιξοότητες της ζωής: η ανάγνωση των βιβλίων του Έσσε τα καθιστά όλ' αυτά επίκαιρα. Όταν στα εικοσιδύο μου χρόνια — ήταν Ιανουάριος του '37 — αποτάθηκα στον Έσσε στέλνοντάς του ορισμένα από τα χειρόγραφα και τα σχέδιά μου και ζητώντας την κρίση του, ζούσα στο Βάρνστορφ της Βοημίας μετανάστης και σε πλήρη απομόνωση. Η γρήγορη απάντησή του, η ένδειξη της εκτίμησής του μου 'δωσε θάρρος να συνεχίσω. Ήταν ο πρώτος άνθρωπος που πήρε στα σοβαρά την ενασχόλησή μου εισδύοντας στον κόσμο μου. Χάρη σ' αυτόν βρήκα τη δύναμη να πάω στην Πράγα και να παρουσιάσω τα ζωγραφικά μου έργα στην Ακαδημία Τέχνης, όπου και έγινα δεκτός ως σπουδαστής.

Το καλοκαίρι του 1937 επισκέφθηκα τον Έσσε στη Μοντανιόλα, έζησα δίπλα του στην Casa Camuzzi, όπου είχε περάσει τα επτά τελευταία χρόνια. Εγώ ζούσα τότε με τον Κλίνγκσορ. Από τα φινιστρίνια της σοφίτας μου αγνάντευα τους απότομους κατηφορικούς κήπους, το τοπίο που είχε περιγράψει ο Έσσε. Η ταύτιση με το έργο και τις εικόνες του ήταν πολύ έντονη, εξακολουθούσε δε και στα επόμενα χρόνια, όταν ξεκίνησα και πάλι για την Collina d'oro, αυτή τη φορά έχοντας πίσω μου μια παραγωγική χρονιά στην Ακαδημία. Εγκαταστάθηκα στο Καραμπιέττα, ένα χωριό στη δυτική πλαγιά κάτω από τη Μοντανιόλα, στην όχθη του ορμίσκου που φθάνει επάνω ως το Άνιο· κατοικία μου ένα τεράστιο δωμάτιο με πέντε θολωτά παράθυρα στο σπίτι της κυρίας Jacques.

Η κατάληψη της Αυστρίας στις αρχές του '38 είχε ήδη καταστήσει επισφαλή τη διαμονή μου στην Πράγα. Οι φασιστικές προκλήσεις κατά της Τσεχοσλοβακίας ήταν αλλεπάλληλες, οπότε αποφάσισα να παρατείνω την παραμονή μου στην Ελβετία. Που και που κατάφερνα να πουλήσω κάποιον πίνακα ή κάποιο σχέδιο, ζούσα λιτά στο χωριό μου και το φθινόπωρο μάζευα μέσα στα δάση με τις καστανιές, που ήταν ακόμη τότε άγρια και άξενα, χαμόκλαδα για το τζάκι.

Ο εσωτερικός διχασμός μου οφειλόταν στο ότι καταπιάστηκα με την εικονογραφική εργασία την οποία μου είχε παραγγείλει ο Έσσε την ίδια ακριβώς μέρα που τα γερμανικά στρατεύματα εισέβαλαν στη Βοημία. Στις 29 Σεπτεμβρίου, την ημέρα της Διάσκεψης του Μονάχου, είχα ανεβεί

στη Μοντανιόλα, στον Έσσε, έντρομος για την τύχη της οικογένειάς μου που είχε φύγει από το Βάρνστορφ. Μέσα στην αναστάτωσή μου έπιασα τα δύο διηγήματα, «Τα τρυφερά χρόνια του μάγου» και «Anton Schievelbeyn», που μου είχε δώσει ο Έσσε. Ο Έσσε προόριζε τα χειρόγραφα με την εικονογράφησή μου για δώρα σε φίλους. Η αμοιβή μου θα ήταν 100 φράγκα — μεγάλο ποσόν για μένα τότε. Μετά απ' ένα τηλεγράφημα από τους δικούς μου, σύμφωνα με τ' οποίο ήταν προσωρινά ασφαλείς, ανακοίνωσα στις 16 Οκτωβρίου στον Έσσε ότι είχα την πρόθεση ν' αντιγράψω με το χέρι τα κείμενα «γιατί έτσι θα αποκτούσαν περισσότερη προσωπικότητα. Θα συνθέσω το χειρόγραφο με μικρά, όχι πολύ έντονα ιχνογραφήματα, άλλα μαυρόασπρα, άλλα με ζωηρά χρώματα, προσθέτοντας βινιέτες, μο-

νογράμματα και κάθε λογής ποικίλματα, όσα θα κρίνω κατάλληλα».

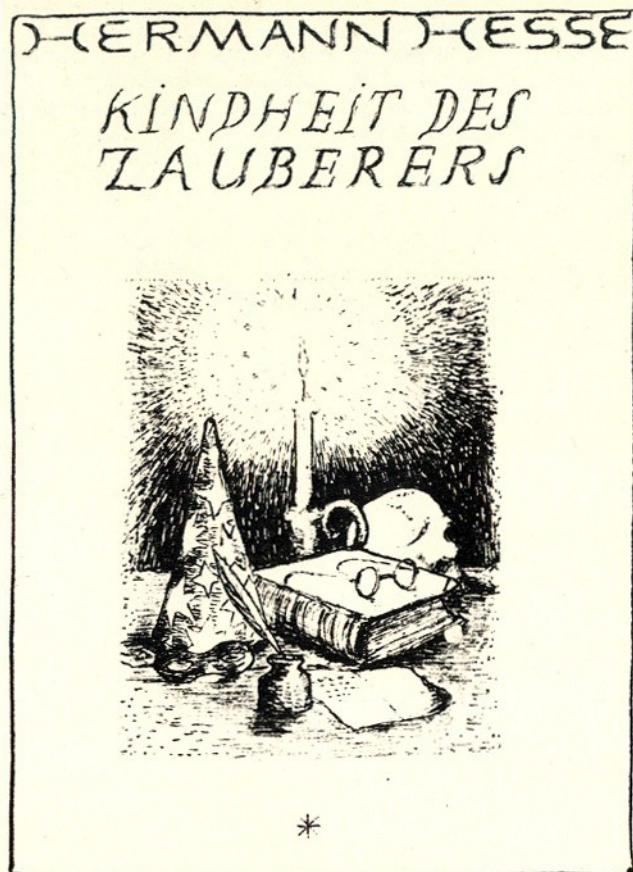
Του έστειλα και ένα δείγμα του κιτρινωπού χαρτιού ingres που είχα μαζί μου. Το μέγεθος κάθε σελίδας θα ήταν 15 επί 24. Κατά τη διάρκεια της καταγραφής και της ιχνογράφησης το μυαλό μου ταξίδευε ολοένα στους πίνακές μου που βρίσκονταν στην Ακαδημία Τέχνης της Πράγας. Ήταν αμφίβολο αν θα τους ξανάβλεπα ποτέ, μια που η επιστροφή μου στην Πράγα έμοιαζε τώρα ανέφικτη. Πότε λοιπόν βυθίζόμουν στην καλλιγραφική εργασία με την αφοσίωση μοναχού, πότε με ανέσυραν στην επιφάνεια τα γεγονότα που προετοίμαζαν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο ονειρικός κόσμος του Έσσε, όπου είχα ζητήσει κι εγώ καταφυγή, συντριβόταν υπό την πίεση της άλλης πραγματικότητας που σύντομα θα με συνέπαιρνε. Τον

Ιανουάριο του '39 άφησα το Καρμπιέττα, έχοντας ολοκληρώσει την αντιγραφή του «Schievelbeyn» και τράβηξα για την Σουηδία, όπου είχαν εν τω μεταξύ εγκατασταθεί οι δικοί μου.

Η αντίθεση όμως ανάμεσα στην εξιδανικευμένη ποίηση του Έσσε και στην πίεση των καιρών γύρω της, έχει ενδιαμέσως αμβλυνθεί, τα πάντα έχουν απορροφηθεί από μία αμέριστη εσωτερική πραγματικότητα.

Πέτερ Βάις

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΑΠΟ
ΤΟΝ Π. ΒΑΙΣ

AUFGESCHRIEBEN UND BEBIL-
DERT VOM ZAUBERLEHRLING
PETER ULRICH WEISS
ZU CARABBIETTA A+D+1938
IM OKTOBER+

72

WIEDER steig' ich und wieder
In deinen Brunnen, holde Sage von
Höre fern deine goldenen Lieder,
Wie du Lachst, wie du träumst, wie
du Leise weinst
Mahnend aus deiner Tiefe
Flüstert das Zauberwort,
Mir ist, ich sei trunken und
schliefe
Und du riefest mich fort und fort...

73

NICHT von Eltern
und Lehrern ab-
geleitet wurde ich er-
zogen, sondern auch
von höheren, verborg-
eneren und geheim-
nisvolleren Mächten,
unter ihnen war auch der Gott
Pan, welcher in der Gestalt einer
kleinen, tanzenden indischen Göt-
zenfigur im Glasschrank mei-
nes Grossvaters stand. Diese Gott-
heit, und noch andre, haben sich
meiner Kinderjahre angenommen
und haben mich, lange
schon ehe ich lesen und
schreiben konnte,
mit morgenländi-
schen, uralten Bil-
dern und Gedan-
ken so erfüllt,
dass ich später je-
de Begegnung mit
indischen und chine-
sischen Weisen als ei-
ne Wiederbegegnung,
als eine Heimkehr emp-

75

fand. Und dennoch bin
ich Europäer bin sogar
im aktiven Zeichen des
Schützen geboren, und
habe mein Leben lang tüch-
tig die abendländischen
Tugenden der Heftigkeit,
der Begehrlichkeit und der
unstillbaren Neugierde geübt. Zum
Glück habe ich, gleich den meisten Kin-
dern, das fürs Leben Unentbehrliche
und Wertvollste schon vor dem Be-
ginn der Schuljahre gelernt und
erlernt von
Apfelbäumen,
von Regen und
Sonnenschein,
Fluss und Wäldern, Bienen und Kä-
fern, unterrichtet vom Gott Pan, un-
terrichtet vom tanzenden Götzen in
der Schatzkammer des Grossvaters.
Ich wusste Bescheid in der Welt ich
verkehrte furchtlos mit Tieren
und Sternen,
ich kannte mich
in Obstgärten
und im Wasser,
bei den Fischen
aus und Konn-

76

te schon eine gute Anzahl von Liedern singen. Ich konnte auch zaubern, was ich dann Leider früh verlernte und erst in höherem Alter von neuem lernen musste, und verfügte über die ganze sagenhafte Weisheit der Kindheit.

Hinzu kamen nun also die Schulwissenschaften, welche mir leicht fielen und Spass machten. Die Schule befasste sich klugerweise nicht mit jenen ernsthaften Fertigkeiten, welche für das Leben unentbehrlich sind, sondern vorwiegend mit spielerischen und hübschen Unterhaltungen, an welchen ich oft mein Vergnügen fand, und mit Kenntnissen, von welchen manche mir lebenslänglich treu geblieben sind. So weiss ich heute noch viele schöne und witzige Lateinische Wörter.

77

ter, Verse und Sprüche sowie die Einwohnerzahlen vieler Städte in allen Erdteilen, natürlich nicht die von heute, sondern die der achtziger Jahre.

Bis zu meinem dreizehnten Jahre habe ich mich niemals ernstlich darüber besonnen, was einmal aus mir werden und welchen Beruf ich erlernen könnte. Wie alle Knaben,

Liebte und beehdete ich manche Berufe: den Jäger, den Flösser, den Fuhrmann, den Seiltänzer, den Nordpolfahrer. Weit aus am Liebsten aber wäre ich ein Zauberer geworden. Dies war die tiefste, innigst gefühlte Richtung meiner Triebe, eine gewisse Unzu-

78

friedenheit mit dem, was man die »Wirklichkeit« nannte und was mir zuzeiten lediglich wie eine alberne Vereinbarung der Erwachsenen erschien, eine gewisse bald ängstliche, bald spöttische Ablehnung dieser Wirklichkeit. Diese Wirklichkeit war mir früh geläufig, und der brennende Wunsch, sie zu verzaubern, zu verwandeln, zu steigern. In der Kindheit richtete sich dieser Zauberwunsch auf äussere, kindliche Ziele: ich hätte gern im Winter Äpfel wachsen und meine Börse sich durch Zauber mit Gold und Silber füllen lassen, ich träumte davon, meine Feinde durch magischen Bann zu lähmen, dann durch Grossmut zu beschämen, und zum Sieger und König auszu-

79

rufen zu werden. Ich wollte vergrabene Schätze heben, Tote auferwecken und mich unsichtbar machen können. Namentlich dies, das Unsichtbarwerden, war eine Kunst, von der ich sehr viel hielt und die ich aufs innigste begehrte. Auch nach ihr, wie nach all den Zaubermächten, begleitete der Wunsch mich durchs ganze Leben in vielen Wandlungen, welche ich selbst oft nicht gleich erkannte. So geschah es mir später, als ich längst erwachsen war und den Beruf eines Literaten ausübte, dass ich häufige Male den Versuch machte, hinter meinen Dichtungen zu verschwinden, mich umzutauften und hinter bedeu-

80

tungsreiche spielerische Namen zu verbergen - Versuche, welche mir seltenerweise von meinen Berufsgenossen des öfteren verübelt und missdeutet wurden. Blicke ich zurück, so ist mein ganzes Leben unter dem Zeichen dieses Wunsches nach Zauberkraft gestanden; wie die Ziele der Zaubervünsche sich mit den Zeiten wandelten, wie ich sie allmählich der Aussenwelt entzog und in mich selbst einsog, wie ich allmählich dahin strebte, nicht mehr die Dinge sondern mich selbst zu verwandeln, wie ich danach trachtete, die plumpe Unsichtbarkeit unter der Tarnkappe zu ersetzen durch die Unsichtbarkeit der Wissenden, welcher erkennend stets unerkannt bleibt - dies wäre der eigentlichste Inhalt meiner Lebensgeschichte.

Ich war ein lebhafter und glücklicher Knabe, spielend mit der schönenfarbigigen Welt überall zu Hause, nicht minder bei Tieren und Pflanzen wie im Urwald meiner eigenen Phantasien und Träume, meiner Kräfte und Fähigkeiten froh, von meinen glühenden Wünschen mehr beglückt als verzehrt. Manche Zauberkunst übte ich damals, ohne es zu wissen, viel vollkommener als sie mir je in späteren Zeiten wieder gelang. Leicht erwarb ich Liebe, leicht gewann ich Einfluss auf andre, leicht fand ich mich in die Rolle des Anführers, oder des Umworbenen, oder des Geheimnisvollen. Jüngere Kameraden und Verwandte hielt ich jahrelang im ehrfürchtigen Glauben an meine tatsächliche Zau-

bermacht an meine Herrschaft über Dämonen, an meinen Anspruch auf verborgene Schätze und Kronen. Lange habe ich im Paradies gelebt, obwohl meine Eltern mich frühzeitig mit der Schlange bekannt machten. Lange dauerte mein Kindstraum, die Welt gehörte mir, alles war Gegenwart, alles stand zum schönen Spiel um mich geordnet. Erhob sich je ein Ungenügen und eine Sehnsucht in mir, schien je einmal die freudige Welt mir beschattet und zweifelhaft, so fand ich meistens leicht den Weg in die andere, freiere, widerstandslöse Welt der Phantasien und fand, aus-

ihr wiedergekehrt, die äussere Welt aufs neue hold und Liebenswert. Lange lebte ich im Paradiese.

Es war ein Lattenverschlag in meines Vaters kleinem Garten, da hatte ich Kaninchen und einen gezähmten Raben leben. Dort hauste ich unendliche Stunden, lang wie Weltzeitalter, in Wärme und Besitzerwonne.

nach Leben dufteten die Kaninchen, nach Gras und Milch, Blut und Zeugung; und der Rabe hatte im schwarzen, harten Auge die Lampe des ewigen Lebens leuchten. Am selben Ort hauste ich andere, endlose Zeiten, abends, bei einem brennenden Kerzenrest neben den warmen, schläfrigen Tieren, allein, oder mit einem Kameraden, und entwarf die Pläne zur Hebung ungeheurer Schätze, zur Gewinnung der Wurzel Alraun und zu siegreichen Ritterzügen durch die erlösungsbedürftige Welt, wo ich Räuber richtete, Unglückliche erlöste, Gefangene befreite, Raubburgen niederbrannte, Verräter ans Kreuz schlagen liess, abtrünnigen Vasallen

len verzieh, Königstöchter gewann und die Sprache der Tiere verstand.

Es gab ein ungeheuer grosses, schweres Buch im grossen Bücher-Saal meines Grossvaters, darin suchte und las ich oft. Es gab in diesem unausschöpflichen Buch alte wunderliche Bilder - oft fielen sie einem gleich beim ersten Aufschlagen und Blättern hell und einladend entgegen, oft auch suchte man sie lang und fand sie nicht, sie waren weg, verzaubert, wie nie gewesen. Es stand eine Geschichte in diesem Buch, unendlich schön und unverständlich, die las ich oft. Auch sie war nicht immer zu finden, die Stunde musste günstig sein, oft war sie ganz und gar verschwunden und hielt sich versteckt, oft schien sie Wohnort

und Stelle gewechselt zu haben, manchmal war sie beim Lesen sonderbar freundlich und beinahe verständlich, ein anderes Mal ganz dunkel und verschlossen wie die Tür im Dachboden, hinter welcher man in der Dämmerung manchmal die Geister hören konnte, wie sie Kicherten oder stöhnten. Alles war voll Wirklichkeit und alles voll Zauber, beides gedieh vertraulich nebeneinander, beides gehörte mir.

Auch dort tanzende Götze aus Indien, der in des Grossvaters schätzereichem Glasschrank stand, war nicht immer der selbe Götze, hatte nicht immer das selbe Gesicht, tanzte nicht zu allen Stunden den selben Tanz.

Zu Zeiten war er ein Götze, eine seltsame, etwas drollige Figur, wie sie in fremden unbegreiflichen Ländern von anderen, fremden und unbegreiflichen Völkern gemacht und angebetet wurden. Zu anderen Zeiten war er ein Zauberwerk, bedeutungsvoll und namenlos, unheimlich, nach Opfern gierig, böse, streng, unzuverlässig, spöttisch, erschien mich dazu zu reizen, dass ich etwa über ihn Lache, um dann Rache an mir zu nehmen. Er konnte den Blick verändern, obwohl er aus gelbem Metall war, manchmal schielte er. Wieder in anderen Stunden war er ganz Sinnbild, war weder hässlich noch schön, war weder böse noch gut, weder lächerlich noch furchtbar, sondern einfach, alt und unausdenklich.

wie eine Rune, wie ein Moosfleck
am Felsen, wie die Zeichnung auf
einem Kiesel, und hinter seiner
Form, hinter seinem Gesicht und
Bild wohnte Gott, weste das
Unendliche, das ich damals,
als Knabe, ohne Namen nicht
minde verehrte und kannte
als später, da ich es Shiva,
Vishnu, da ich es Gott, Leben,
Brahman, Atman, Tao oder
ewige Mutter nannte. Es war
Vater, war Mutter, es war
Weib und Mann, Sonne und
Mond. ♂ ♀

Und in der
Nähe des Götzen im Glasschrank,
und in anderen Schränken des
Grossvaters stand und hing

und Lag noch viel anderes
Wesen und Geräte, Ketten aus
Holzperlen wie Rosenkränze
palmblätterne Rollen mit ein-
geritzter alter indischer Schrift
beschrieben, Schildkröten aus
grünem Speckstein geschnit-
ten, kleine Götterbilder aus
Holz, aus Glas, aus Quarz,
aus Ton, gestickte seidene
und Leinene Decken, messin-

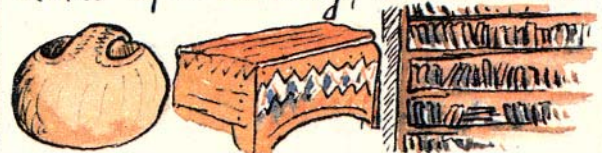
gene Becher und Schalen,
und dieses alles kam aus In-
dien, Ceylon, der Paradiesinsel
mit den Farnbäumen und Palmen-
ufern und den sanften, reh-
äugigen Singalesen, aus Siam
Kames und aus Birma, und al-

Les roch nach Meer, Gewürz und
Ferne, nach Zimmet und Sandel-
holz, alles war durch braune und
gelbe Hände gegangen, befeuch-
tet von Tropenregen und Ganges-
wasser, gedörnt an Äquatorsonne
beschattet von Urwaldkronen.

Und alle diese Din-
ge gehörten dem
Grossvater, und
er, der Alte,
Ehrwür-
dige

Gewaltige, im weissen Bart,
allwissend, mächtiger als Vater
und Mutter, er war im Besitz
noch ganz anderer Dinge
und Mächte, sein war nicht
nur das indische Götter-
und Spielzeug, all das Ger-

Schnitzte, Gemalte, mit Zau-
bern Geweihte, Kokosnussbe-
cher und Sandelholztruhe,
Saal und Bibliothek, er war
auch ein Magier, ein Wissen-
der, ein Weiser. Er verstand al-
le Sprachen der Menschen, mehr
als dreissig, vielleicht auch die
der Götter, vielleicht auch der
Sterne ★★★★★, er konnte Pali
und Sanskrit schreiben und
sprechen, er konnte Kanaresische,
bengalische, hindostanische,
singalesische Lieder singen,
kannte die Gebetsübungen der
Mohammedaner und der Budd-
histen, obwohl er Christ war
und an den dreieinigen Gott
glaubte, er war viele Jah-
re und Jahrzehnte in öst-
lichen, heissen, gefährlichen
Ländern gewesen, war auf
Booten und in Ochsen-
karren gereist, auf pferden

und Mauleseln, niemand wusste so wie er Bescheid darum, dass unsere Stadt und unser Land nur ein sehr kleiner Teil der Erde war, dass tausend Millionen Menschen anderen Glaubens waren als wir, andere Sitten, Sprachen, Hautfarben, andere Götter, Tugenden und Laster hatten als wir. Ihn liebte, verehrte und fürchtete ich, von ihm erwartete ich alles, ihm traute ich alles zu, von ihm und von seinem verkleideten Gotte Pan im Gewand des Götzen lernte ich unaufhörlich. Dieser Mann, der Vater meiner Mutter, stand in einem Wald von Geheimnissen, wie sein Gesicht in einem weissen Bartwalde stand, aus seinen Augen floss Welttrauer und floss heitere Weisheit, je nachdem, einsames

Wissen und göttliche Schelmerei. Menschen aus vielen Ländern kannten, verehrten und besuchten ihn, sprachen mit ihm englisch, französisch, indisch, italienisch, malaiisch, und reisten nach langen Gesprächen wieder spurlos hinweg, vielleicht seine Freunde, vielleicht seine Gesandten, vielleicht seine Diener und Beauftragten. Von ihm, dem Unergründlichen, wusste ich auch das Geheimnis herkommen, das meine Mutter umgab, das Geheimnis, Uralte, und auch sie war lange in Indien gewesen, auch sie sprach und sang Malayalam und Kanaresisch, wechselte mit dem greisen Vater Worte und Sprüche in fremden, magischen Zungen. Und wie er, besass auch sie zuzeiten das Lächeln der Fremde, das ver-

schleierte Lächeln der Weisheit. Anders war mein Vater. Er stand allein. Weder der Welt des Götzen und des Grossvaters gehörte er an, noch dem Alltag der Stadt, abends stand er einsam, ein Leidender und dem Lächeln edel und zart, aber klar, ohne jedes Geheimnis. Nie verliess ihn die Güte, nie die Klugheit, aber niemals verschwand er in diese Zaubervolke des Grossväterlichen, nie verlor sich sein Gesicht in diese Kindlichkeit und Göttlichkeit, dessen Spiel oft wie Trauer, oft wie feiner Spott, oft wie stumm in sich versunkne Göttermaske aussah. Mein Vater sprach mit der Mutter nicht in indischen Sprachen, sondern

sprach Englisch, und ein reines, klares, schönes, Leise baltisch gefärbtes Deutsch. Diese Sprache war es, mit der er mich anzog und gewann und unterrichtete, ihm strebte ich zuzeiten voll Bewunderung und Eifer nach, allzu eifrig, obwohl ich wusste, dass meine Wurzeln tiefer im Boden der Mutter wuchsen, im Dunkeläugigen und Geheimnisvollen. Meine Mutter war voll Musik, mein Vater nicht, er konnte nicht singen. Neben mir wuchsen Schwestern auf und zwei ältere Brüder, grosse Brüder, beneidet und verehrt. Um uns her war die kleine Stadt, alt und bucklig, und um sie her die waldigen

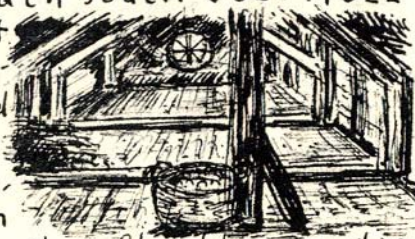
Berge, streng
und etwas fin-
ster, und mit
ten durch floss
ein schöner
Fluss, gekrümmt
und zögernd,
und dies alles
Liebte ich und
kannte es Hei-
mat und im
Walde und Fluss
kannte ich Ge-
wächs und Boden, Gestein
und Höhlen, Vogel, Eichhorn,
Fuchs und Fisch genau. Dies
alles gehörte mir, war mein,
war Heimat - aber ausser-
dem war der Glasschrank
und die Bibliothek da,
und der gütige Spott im
allwissenden Gesicht des Gros-
vaters, und der dunkel warme

Blick der Mutter, und die Schild-
kröten und Götzen, die indischen
Lieder und Sprüche, und diese Din-
ge sprachen mir von einer wei-
teren Welt, einer grösseren Hei-
mat, einer älteren Herkunft, ei-
nem grösseren Zusammenhang.
Und oben auf seinem hohen,
drahtenen Gehäuse sass unser
grauroter Papagei,
alt und klug, mit
gelehrtem Gesicht
und scharfem Schna-
bel, sang und sprach
und kam, auch er,
aus dem Fernen,
Unbekannten her,
flötete Dschungel-
sprachen und noch nach Aqua-
tor. Viele Welten, viele Teile der
Erde streckten Arme und Strah-
len aus und trafen und
kreuzten sich in unserem Hau-
se. Und das Haus war gross

und alt, mit vielen, zum Teil
leeren Räumen, mit Kellern und
grossen hallenden Korridoren,
die nach Stein und
Kühle dufteten, und unend-
lichen Dachböden voll Holz
und Obst
und Zug-
wind und
dunkler
Leere. Vie-
le Welten
kreuzten ihre Strahlen in die-
sem Hause. Hier wurde gebe-
tet und in der Bibel gelesen,
hier wurde studiert und
indische Philologie getrie-
ben, hier wurde viel gute Mu-
sik gemacht, hier wusste
man von Buddha und Lao-
Tse, Gäste kamen aus vie-
len Ländern, den Hauch von
Fremde und Ausland an den

Kleidern, mit absonderlichen
Koffern aus Leder und aus
Bastgeflecht
und dem
Klang frem-
der Sprachen, Arme wurden
hier gespeist und Feste gefeiert,
Wissenschaft und Märchen
wohnten nah beisammen. Es
gab auch eine Grossmutter,
die wir etwas fürchteten, weil
sie kein Deutsch sprach und
in einer französischen Bibel
las. Vielfach und nicht über-
all verständlich war das Le-
ben dieses Hauses, in vielen
Farben spielte hier das
Licht, reich und viel-
stimmig Klang das
Leben. Es war schön
und gefiel mir, aber
schöner noch war die
Welt meiner Wunsche

gedanken, reicher noch spielten meine Wachträume. Wirklichkeit war niemals genug, Zaubertat not. Magie war heimisch in unserem Hause und in meinem Leben. Ausser den Schränken des Grossvaters gab es noch die meiner Mutter, voll asiatischer Gewebe, Kleider und Schleier, magisch war auch das Schielen des Götzen, voll Geheimnis der Geruch mancher alten Kammern und Treppenwinkel. Und in mir innen entsprach vieles diesem Aussen. Es gab Dinge und Zusammenhänge, die nur in mir selber und für mich allein vorhanden waren. Nichts war so geheimnisvoll,

101

so wenig mitteilbar, so ausserhalb des alltäglich Tatsächlichen wie sie, und doch war nichts wirklicher. Schon das Launische Auftauchen und wieder Sichverbergen der Bilder und Geschichten in jenem grossen Buche war so, und die Wandlungen im Gesicht der Dinge, wie ich sie zu jeder Stunde sich vollziehen sah. Wie anders sahen Haustür, Gartenhaus und Strasse an einem Sonntagabend aus, als an

102

einem Montagmorgen! Welch völlig anderes Gesicht zeigten Wanduhr und Christusbild im Wohnzimmer an einem Tage, wo Grossvaters Geist dort regierte, als wenn es der Geist des Vaters war, und wie sehr verwandelte sich alles aufs neue in den Stunden, wo überhaupt kein fremder Geist den Dingen ihre Signatur gab, sondern mein eigener, wo meine Seele mit den Dingen spielte und ihnen neue Namen und Bedeutungen gab! Da konnte ein wohl bekannter Stuhl oder Schemel, ein Schatten beim Ofen, der gedruckte Kopf einer Zeitung schön oder häss-

103

Lich und böse werden, bedeutungsvoll oder banal, sehnsuchterweckend oder einschüchternd, Lächerlich oder traurig. Wie wenig Festes, Stabiles, Bleibendes gab es doch! Wie lebte alles, erlitt Veränderung, sehnte sich nach Wandlung, lag auf der Lauer nach Auflösung und Neugeburt!

Von allen magischen Erscheinungen aber die wichtigste und herrlichste war »der Kleine Mann«. Ich weiss nicht, wann ich ihn zum ersten Male sah, ich glaube, er war

104

Schon immer da, er kam mit mir zur Welt. Der kleine Mann war ein winziges, grau schattenhaftes Wesen, ein Männlein, Geist oder Kobold, Engel oder Dämon, der zuzeiten da war und vor mir her ging, im Traum wie auch im Wachen, und dem ich folgen musste, mehr als dem Vater, mehr als der Mutter, mehr als der Vernunft, ja oft mehr als der Furcht. Wenn der Kleine mir sichtbar wurde, gab es nur ihn, und wohin er ging oder was er tat, das musste ich ihm nachtun. Bei Gefahren zeigte er sich. Wenn mich ein bö-

ser Hund, ein erzürnter größerer Kamerad verfolgte und meine Lage heikel wurde, dann, im schwierigsten Augenblick, war das kleine Männlein da, Lief vor mir, zeigte mir den Weg, brachte Rettung. Er zeigte mir, wie die Lose Latt im Gartenzaun, durch die ich im letzten bange Augenblick den Ausweg gewann, er machte mir vor, was gerade zu tun war: sich fallen lassen, um kehren, davonlaufen, schreien, schweigen. Er nahm mir etwas, das ich essen wollte, aus der Hand, er führte mich an den Ort, wo ich verlor-

rengegangene Besitztümer wieder fand. Es gab Zeiten, da sah ich ihn jeden Tag. Es gab Zeiten, die blieb er aus. Diese Zeiten waren nicht gut, dann war alles lau und unklar, nichts geschah, nichts ging vorwärts.

Einmal, auf dem Marktplatz, Lief der kleine Mann vor mir her und ich ihm nach, und er Lief auf den riesigen Marktbrunnen zu, in dessen mehr als manns tiefes Steinbecken die

Vier Wasserstrahlen sprangen, türnte an der Steinwand empor bis zur Brüstung, und ich ihm nach, und als er von da mit einem hurtigen Schwung hinein ins tiefe Wasser sprang, sprang auch ich, es gab keine Wahl, und wäre ums Haar ertrunken. Ich ertrank aber nicht, sondern wurde herausgezogen, und zwar von einer jungen hübschen Nachbarnsfrau, die ich bis dahin kaum gekannt hatte, und zu der ich nun in ein schönes Freundschafts- und Neckverhältnis kam, das mich lange Zeit beglückte. Einmal hatte mein Vater mich für eine Missetat

zur Rede zu stellen. Ich redete mich so halb und halb heraus, wieder einmal darunter Leidend, dass es so schwer war sich den Erwachsenen verständlich zu machen. Es gab einige Tränen und eine gelinde Strafe, und zum Schluss schenkte mir der Vater, damit ich die Stunde nicht vergesse, einen hübschen kleinen Taschenkalender. Etwas beschämt und von der Sache nicht befriedigt ging ich weg und ging über die Flussbrücke. Plötzlich lief der kleine Mann vor mir, er sprang auf das Brückengeländer und befahl

mir durch seine Gebärde, das Geschenk meines Vaters wegzuworfen, in den Fluss. Ich tat es sofort, Zweifel und Zögern gab es nicht, wenn der Kleine da war, die gab es nur, wenn er fehlte, wenn er ausblieb und mich im Stich liess. Ich erinnere mich eines Tages, da ging ich mit meinen Eltern spazieren, und der kleine Mann erschien, er ging auf der linken Strassenseite, und ich ihm nach, und so oft mein Vater mich zu sich auf die andere Seite hinüberbefahl, der

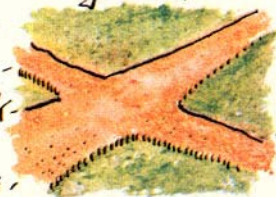
Kleine kam nicht mit beharrlich ging er links, und ich musste jedesmal sofort wieder zu ihm hinüber. Mein Vater ward der Sache müde und liess mich schliesslich gehen wo ich mochte, er war gekränkt, und erst später, zu Hause, fragte er mich, warum ich denn durchaus habe ungehorsam sein und auf der anderen Strassenseite gehen müssen. In solchen Fällen kam ich sehr in Verlegenheit, ja richtig in Not, denn nichts war unmöglicher, als irgendeinem Menschen ein Wort vom kleinen Mann zu sagen. Nichts wäre verbotener, schlechter, todsünder, gewesen, als den kleinen

nen Mann zu verraten, ihn zu nennen, von ihm zu sprechen. Nicht einmal an ihn denken, nicht einmal ihn rufen oder herbeiwünschen konnte ich. War er da, so war es gut, und man folgte ihm. War er nicht da, so war es, als sei er nie gewesen. Der kleine Mann hatte keinen Namen. Das Unmöglichste auf der Welt aber wäre es gewesen, dem kleinen Mann, wenn er einmal da war, nicht zu folgen. Wohin er ging, dahin ging ich ihm nach, auch ins Wasser, auch ins Feuer. Es war nicht so, dass

er mir dies oder jenes befahl oder riet. Nein, er tat einfach dies oder das, und ich tat es nach. Etwas, was er tat, nicht nachzutun, war eben so unmöglich, wie es meinem Schlag'schatten unmöglich wäre, meine Bewegungen nicht mitzumachen. Vielleicht war ich nur der Schatten oder Spiegel des kleinen, oder er der meine; vielleicht tat ich, was ich ihm nachzutun meinte, vor ihm, oder zugleich mit ihm. Nur war er nicht immer da, Leider, und wenn er fehlte, so fehlte auch meinem Tun die Selbstverständlichkeit und Notwendig-

keit, dann konnte alles auch anders sein, dann gäbe es für jeden Schritt die Möglichkeit des Tuns oder Lassens, des Zögerns, der Überlegung. Die guten, frohen und glücklichen Schritte meines damaligen Lebens sind aber alle ohne Überlegung geschehen. Das Reich der Freiheit ist auch das Reich der Täuschungen, vielleicht. Wie hübsch war meine Freundschaft mit der lustigen Nachbarnfrau, die mich damals aus dem Brunnen gezogen hatte! Sie war lebhaft, jung und hübsch und dumm, von

einer Liebenswerten, fast genialen Dummheit. Sie liess sich von mir Räuber- und Zaubergeschichten erzählen, glaubte mir, bald zu viel, bald zu wenig, und hielt mich mindestens für einen der Weisen aus dem Morgenlande, womit ich gerne einverstanden war. Sie bewunderte mich sehr. Wenn ich ihr etwas Lustiges erzählte, lachte sie laut und inbrünstig, noch lang, ehe sie den Witz begriffen hatte. Ich hielt ihr das vor, ich fragte sie: »Höre, Frau Anna, wie kannst du über einen Witz lachen, wenn du

ihn noch gar nicht verstanden hast? Das ist sehr dumm und es ist ausserdem beleidigend für mich. Entweder verstehst du meine Witze und lachst, oder du kapierst sie nicht, dann brauchst du aber nicht zu lachen und zu tun, als hättest du verstanden.« Sie lachte weiter. »Nein«, rief sie, »du bist schon der gescheiteste Junge, den ich je gesehen habe, grossartig bist du. Du wirst ein Professor werden oder Minister oder ein Doktor. Das Lachen, weisst du, daran ist nichts übelzunehmen. Ich lache einfach, weil ich eine Freude an

dir habe und weil du der
spassigste Mensch bist, den
es gibt. Aber jetzt erkläre
mir also deinen Witz!«

Ich erklär-
te ihn um-
ständlich,
sie muss-
te noch

dies und jenes fragen, schlies-
lich begriff sie ihn wirklich,
und wenn sie vorher herzlich
und reichlich gelacht hat-
te, so Lachte sie jetzt erst
recht, Lachte ganz toll und
hinreissend, dass es auch
mich ansteckte. Wie haben
wir oft miteinander gelacht,
wie hat sie mich verwöhnt
und bewundert, wie war
sie von mir entzückt! Es
gab schwierige Sprech-

übungen, die ich ihr manch-
mal vorsagen musste, ganz
schnell dreimal nacheinan-
der, zum Beispiel: »Wiener
Wäscher waschen weisse
wiener Wäsche« oder die
Geschichte vom Kottbuser
Postkutschkasten. Auch
sie musste es probieren,
ich bestand darauf, aber
sie Lachte schon vorher,
keine drei Worte brachte
sie richtig heraus, wollte
es auch garnicht, und je-
der begonnene Satz ver-
lief in neues Gelächter.
Frau Anna ist der vergnüg-
teste Mensch gewesen den
ich gekannt habe. Ich
hielt sie, in meiner Kna-

benklugheit, für namenlos dum,
und am Ende war sie es auch,
aber sie ist ein glücklicher
Mensch gewesen, und ich neige
manchmal dazu, glückli-
che Menschen für heimliche
Weise zu halten, auch wenn
sie dumm scheinen. Was ist
dümmer und macht unglück-
licher als Gescheitheit!

Jahre vergingen, und mein Verkehr

mit Frau Anna war schon
eingeschlafen, ich war schon
ein grosser Schulknaabe und
unterlag schon den Versuchun-
gen, Leiden und Gefahren
der Gescheitheit, da brauch-
te ich sie eines Tages wie-
der. Und wieder war es der

Kleine Mann, der mich zu
ihr führte. Ich war seit ei-
niger Zeit verzweifelt mit
der Frage nach dem Unter-
schied der Geschlechter und
der Entstehung der Kinder
beschäftigt, die Fra-
ge wurde immer bren-
nender und quälender,
und eines Tages
schmerzte und brannte sie
so sehr, dass ich lieber gar
nicht mehr Leben wollte als
dies bange Rätsel unge-
löst lassen. Wild und ver-
bissen ging ich, von der Schu-
le heimkehrend, über den
Marktplatz, den Blick am
Boden, unglücklich und
finster, da war plötzlich

der kleine Mann da! Er war ein seltner Gast geworden, er war mir seit Langem untreu, oder ich ihm - nun sah ich ihn plötzlich wieder, klein und flink Lief am Boden vor mir her, nur einen Augenblick sichtbar, und Lief ins Haus der Frau Anna hinein. Er war verschwunden, aber schon war ich ihm in dies Haus gefolgt, und schon wusste ich warum, und Frau Anna schrie auf, als ich unerwartet ihr ins

Zimmer gelaufen kam, denn sie war eben beim Umkleiden, aber sie ward mich nicht Los, und bald wusste ich fast alles, was zu wissen mir damals so bitter notwendig war. Es wäre eine Liebschaft daraus geworden, wenn ich nicht noch allzu jung dafür gewesen wäre. Diese lustige dumme Frau unterschied sich von den meisten andern Erwachsenen dadurch, dass sie zwar dumm, aber natürlich und selbstverständlich war, immer gegenwärtig, nie verlogen, nie verlegen. Die meisten Erwachsenen waren anders.

Es gab Ausnahmen, es gab die Mutter, Inbegriff des Lebendigen, rätselhaft Wirksamen, und den Vater, Inbegriff der Gerechtigkeit und Klugheit, und den Grossvater, der kaum mehr ein Mensch war, den verborgenen, ALLseitigen, Lächelnden, Unausschöpflichen. Die ALLermeisten Erwachsenen aber, obwohl man sie verehren und fürchten musste, waren sehr tönerne Götter. Wie waren sie komisch mit ihrer ungeschickten Schauspielerei, wenn sie mit Kindern redeten. Wie falsch Klang ihr Ton, wie

falsch ihr Lächeln! Wie nahmen sie sich wichtig, sich und ihre Verrichtungen und Geschäfte, wie übertrieben ernst hielten sie, wenn man sie über die Gasse gehen sah, ihre Werkzeuge, ihre Mappen, ihre Bücher unter den Arm geklemmt, wie warteten sie darauf, erkannt, gegrüsst und verehrt zu werden! Manchmal kamen am Sonntag Leute zu meinen Eltern, um »Besuch zu machen«, Männer mit Zylinderhüten in ungeschickten Händen, die in steifen Glacéhandschuhen staken, wichtige, würdevol-

Le, vor Lauter Würde verlegene Männer, Anwälte und Amtsrichter, Pfarrer und Lehrer, Direktoren und Inspektoren, mit ihren etwas ängstlichen, etwas unterdrückten Frauen. Sie sassen steif auf den Stühlen, zu allem musste man sie nötigen, bei allem ihnen behilflich sein, beim Ablegen, beim Eintreten, beim Niedersitzen, beim Fragen und Antworten, beim Fortgehen. Diese Kleinbürgerliche Welt nicht so ernst zu nehmen, wie sie verlangte, war mir

Leicht gemacht, da meine Eltern ihr nicht angehörten und sie selber komisch fanden. Aber auch wenn sie nicht Theater spielten, Handschuhe trugen und Visiten machten, waren die meisten Erwachsenen mir reichlich seltsam und Lächerlich. Wie taten sie wichtig mit ihrer Arbeit, mit ihren Handwerken und Ämtern, wie gross und heilig kamen sie sich vor! Wenn ein Fuhrmann, Polizist oder Pfasterer die Strasse versperrte, das war eine heilige Sache, da war es selbstverständlich, dass man aus-

wich und platz machte oder gar mithalf. Aber Kinder mit ihren Arbeiten und Spielen, die waren nicht wichtig, die wurden beiseite geschoben und angebrüllt. Taten sie denn weniger Richtiges, weniger Gutes, weniger Wichtiges als die Grossen? O nein, im Gegenteil, aber die Grossen waren eben mächtig, sie befahlen, sie regierten. Dabei hatten sie genau wie wir Kinder, ihre Spiele, sie spielten Feuer-

wehrübung, spielten Soldaten, sie gingen in Vereine und Wirtshäuser, aber alles mit jener Miene von Wichtigkeit und Gültigkeit, als müsse das alles so sein und gäbe es nichts Schöneres und Heiligeres. Gescheite Leute waren unter ihnen, zugegeben, auch unter den Lehrern. Aber war nicht das eine schon merkwürdig und verdächtig, dass unter allen diesen »grossen« Leuten, welche doch alle vor einiger Zeit selbst Kinder gewesen waren, so sehr wenige sich fanden, die es nicht vollkommen verges-

sen und verlernt hatten, was ein Kind ist, wie es lebt, arbeitet, spielt, denkt, was ihm Lieb und Leid ist? Wenige, sehr wenige, die das noch wussten! Es gab nicht nur Tyrannen und Grobiane, die gegen Kinder böse und hässlich waren, sie überall wegtagten, sie scheel und hassvoll ansahen, ja manchmal anscheinend etwas wie Furcht vor ihnen hatten. Nein, auch die andern, die es gut meinten, die gern zuweilen zu einem Gespräch mit Kindern sich herabliessen, auch sie wussten meistens nicht mehr, worauf

es an kam, auch sie mussten fast alle sich mühsam und verlegen zu Kindern unterschrauben, wenn sie sich mit uns einlassen wollten, aber nicht zu richtigen Kindern, sondern zu erfundenen, dummen Karikaturkindern. Alle diese Erwachsenen, fast alle, lebten in einer andern Welt, atmeten eine andere Art von Luft als wir Kinder. Sie waren häufig nicht klüger als wir, sehr oft hatten sie nichts vor uns voraus als jene geheimnisvolle Macht. Sie waren stärker, ja, sie konnten uns,

Wenn wir nicht freiwillig gehorchten, zwingen und prügeln. War das aber eine echte Überlegenheit? War nicht jeder Ochse und Elefant viel stärker als so ein Erwachsener? Aber sie hatten die Macht, sie befahlen, ihre Welt und Mode galt als die richtige. Dennoch, und das war mir ganz besonders merkwürdig und einige Male beinahe grauhaft - dennoch gab es viele Erwachsene, die uns Kinder zu beneiden schienen. Manchmal konnten sie es ganz

naiv und offen aussprechen und etwa mit einem Seufzer sagen: »Ja, ihr Kinder habet es noch gut!« Wenn das nicht gelogen war und es war nicht gelogen, das spürte ich zuweilen bei solchen Aussprüchen -, dann waren also die Erwachsenen, die Mächtigen, die Würdigen und Befehlenden gar nicht glücklicher als wir, die wir gehorchen und ihnen Hochachtung erweisen mussten. In einem Musikalbum, aus dem ich lernte, stand auch richtig ein Lied mit dem erstaunlichen Kehrreim: »O selig, o selig, ein Kind noch zu sein!« Dies

warein Geheimnis. Es gab etwas, was wir Kinder be-
sassen und was den Gros-
sen fehlte, sie waren nicht
bloss grösser und stärker,
sie waren in irgendeinem
Betracht auch ärmer als
wir! Und sie, die wir oft
um ihre lange Gestalt, ihre
Würde, ihre anscheinende
Freiheit und Selbstherrlich-
keit um ihre Bärte
und langen Hosen
beneideten, sie
beneideten uns, sie
sogar in Liedern, die
sie sangen, uns klei-
ne!

Nun, einstweilen war ich
trotz allem glücklich. Es

gab vieles in der Welt, was
ich gern anders gesehen
hätte, und gar in der Schu-
le; aber ich wardennoch
glücklich. Es wurde mir
zwar von vielen Seiten
versichert und eingebläut,
dass der Mensch nicht bloß zu
seiner Lust auf Erden wand-
le und dass wahres Glück
erst jenseits den Geprüften
und Bewährten zu-
teil werde, es ging
dies aus vielen Sprü-
chen und Versen hervor,
die ich lernte und die mir
oft sehr schön und rührend
erschieden. ALLEIN diese Din-
ge, welche auch meinem
Vater viel zu schaffen
machten, brannten mich

nicht sehr, und wenn es mir
einmal schlecht ging, wenn
ich krank war oder unerfüll-
te Wünsche hatte, oder Streit
und Trotz mit den Eltern,
dann flüchtete ich selten zu
Gott, sondern hatte andere
Schleichege, die mich wieder
ins Helle führten. Wenn
die gewöhnlichen Spiele ver-
sagten, wenn Eisenbahn, Kauf-
Laden und Märchenbuch
verbraucht und Langweilig
waren, dann fielen mir oft
gerade die schönsten neu-
en Spiele ein. Und wenn
es nichts anderes war als
dass ich abends im Bett
die Augen schloss und

mich in den märchenhaften
Anblick der vor mir erschei-
nenden Farben Kreise ver-
lor - wie
zuckte da
Beglückung
und Geheim-
nis aufs neue
auf, wie ahnungs-
voll und vielverspre-
chend wurde die Welt!
Die ersten Schuljahre gin-
gen hin, ohne mich sehr
zu verändern. Ich mach-
te die Erfahrung, dass
Vertrauen und Aufrich-
tigkeit uns zu Schaden
bringen kann, ich lernte

unter einigen gleichgültigen Lehrern das Notwendigste im Lügen und Sichverstellen; von da an kam ich durch. Langsam aber welkte auch mir die erste Blüte hin, langsam lernte auch ich, ohne es zu ahnen, jenes falsche Lied des Lebens, jenes Sich beugen unter die »Wirklichkeit« unter die Gesetze der Erwachsenen, jene Anpassung an die Welt, »wie Sie nun einmal

137

ist«. Ich weiss seit Langem, warum in den Liederbüchern der Erwachsenen solche Verse stehen wie der: »O selig, ein Kind noch zu sein«, und auch für mich gab es viele Stunden, in welchen ich die beneidete, die noch Kinder sind. Als es sich, in meinem zwölften Jahre, darum handelte, ob ich Griechisch lernen sollte, sagte ich ohne weiteres ja, denn mit der Zeit so gelehrt zu werden wie mein Vater, und womöglich wie mein Grossvater, schien mir

138

unerlässlich. Aber von diesem Tage an war ein Lebensplan für mich da, ich sollte studieren und entweder Pfarrer oder Philologe werden, denn dafür gab es Stipendien. Auch der Grossvater war einst diesen Weg gegangen. Scheinbar war dies ja nichts.

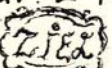

139

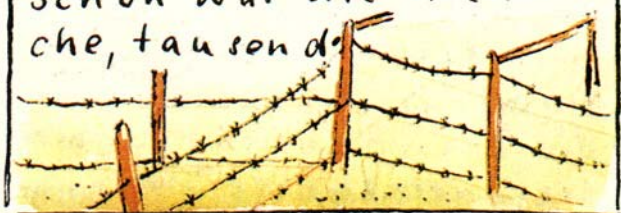
Schlimmes. Nur hatte ich jetzt auf einmal eine Zukunft, nur stand jetzt ein Wegweiser an meinem Wege, nur führte mich jetzt jeder Tag und jeder Monat dem angeschriebenen Ziele näher, alles wies dorthin, alles führte weg, weg von der Spielerei und Gegenwartigkeit meiner bisherigen Tage, die nicht ohne Sinn, aber ohne Ziel, ohne Zukunft gewesen waren. Das Leben der Erwachsenen hatte mich eingefangen, an einer Haarlocke erst oder an einem Finger, aber bald

140

würde es mich ganz gefangen haben und festhalten, das Leben nach Zielen, nach Zahlen, das Leben der Ordnung und der Ämter, des Berufs und der Prüfungen; bald würde auch mir die Stunde schlagen, bald würde auch ich Student, Kandidat, Geistlicher, Professor sein, würde Besuche mit einem Zylinderhut machen, Lederne Handschuhe dazu tragen, die Kinder nicht mehr verstehen, sie vielleicht beneiden. Und ich wollte ja doch in meinem Herzen dies alles nicht

ich wollte nicht fort aus meiner Welt, wo es gut und köstlich war. Ein ganz heimliches Ziel allerdings gab es für mich, wenn ich an die Zukunft dachte. Eines wünschte ich mir sehnlich, nämlich ein Zauberer zu werden.
Der Wunsch und Traum blieb mir lange treu. Aber er begann an ALLmacht zu verlieren, er hatte Feinde, es stand ihm anderes entgegen, Wirkliches, Ernsthaftes, nicht zu Leugnendes. Langsam, Langsam welkte die Blüte

hin Langsam kam mir aus dem Unbegrenzten etwas Begrenztes entgegen, die wirkliche Welt, die Welt der Erwachsenen. Langsam wurde mein Wunsch, ein Zauberer zu werden, obwohl ich ihn noch sehnlich weiter wünschte, vor mir selber wertlos, wurde vor mir selber zur Kinderei. Schon gab es etwas, worin ich nicht mehr Kind war. Schon war die unendliche, tausend

fältige Welt des Möglichen mir begrenzt, in Felder geteilt, von Zäunen durchschnitten. Langsam verwandelte sich der Urwald meiner Tage, es erstarrte das Paradies um mich her. Ich blieb nicht was ich war, Prinz und König im Land des Möglichen, ich wurde nicht Zauberer, ich lernte Griechisch, in zwei Jahren würde Hebräisch dazu kommen, in sechs Jahren würde ich Student sein.
Unmerklich vollzog sich die Einschnürung, unmerklich verbrauchte rings um

die Magie. Die wunderbare Geschichte im Grossvaterbuch war noch immer schön, aber sie stand auf einer Seite, deren Zahl ich wusste, und da stand sie heute und morgen und zu jeder Stunde, es gab keine Wunder mehr. Gleichmütig lächelte der tanzende Gott aus Indien, und war aus Bronze, selten sah ich ihn mehr an, nie mehr sah ich ihn schiel- len. Und - das schlimmste - seltener und seltener sah ich den Grauen, den kleinen Mann. Überall war ich von Entzauberung umgeben, vieles wurde eng, was einst weit, vieles wurde ärmlich, was einst kostbar gewesen war.

145

Doch spürte ich das nur im Verborgenen, unter der Haut, doch war ich fröhlich und herrschsüchtig, lernte schwimmen und Schlittschuh laufen, ich war der erste im Griechischen, alles ging scheinbar vortrefflich. Nur hatte alles eine etwas blässere Farbe, einen etwas leereren Klang, nur war es mir langweilig geworden, zur Frau Anna zu gehen,

146

nur ging ganz sachte aus allem, was ich lebte, etwas verloren, etwas nicht Bemerktes, nicht Vermisstes, das aber doch weg war und fehlte. Und wenn ich jetzt einmal wieder mich selber ganz und glühend fühlen wollte, dann bedurfte ich stärkerer Reize dazu, musste mich rütteln und einen Anlauf nehmen. Ich gewann Geschmack an stark gewürzten Speisen, ich naschte häufig, ich stahl zuweilen Groschen , um mir irgend eine besondere Lust zu gönnen, weil es sonst nicht lebendig

147

und schön genug war. Auch begannen die Mädchen mich anzuziehen, es war kurz nach der Zeit, da der kleine Mann noch einmal erschienen und mich noch einmal zu Frau Anna geführt hatte.

Les roch nach Meer, Gewürz und
Ferne, nach Zimmet und Sandel-
holz, alles war durch braune und
gelbe Hände gegangen, befeuch-
tet von Tropenregen und Ganges-
wasser, gedörst an Äquatorsonne
beschattet von Urwald
Und alle diese Din-
ge gehörten dem
Grossvater, und
er, der Alte
Ehrwür-
dige
Gewaltige, im weissen Bart
allwissend, mächtiger als Vater
und Mutter, er war im Besitz
noch ganz anderer Dinge
und Mächte sein war nicht
nur das indi'sche Götter-
und Spielzeug, all das Ger-

